

POLNOČNO SOLNCE.

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

Nekaj iz geološke preteklosti.

Astronom Secchi razlikuje štiri vrste zvezd: bele ali modrikaste (n. pr. Sirius in Vega) s temperaturo približno 15.000°C ; rumene (solnce) s temperaturo $4-15.000^{\circ}\text{C}$; rdeče (recimo Orionov α) $3-4000^{\circ}\text{C}$ in zvezde s tako nizko temperaturo, da jih ne vidimo, ki se pa včasih nenadno pokažejo kot „nove zvezde“. Tudi naša zemlja je bila nekdanj bela zvezda, je postala rumena, potem rdeča, začela se je delati skorja, nastala je žlindrasta krogla brez vode, sledil ji je pra-ocean, še brez življenja, nastalo je kamenje, tako pra-rula (Urgneis) itd. Začele so se geološke periode. Najstarejšo imenujemo navadno arhaično, pa tudi acoično, ker niso dobili še znamenj živih bitij v tem starem kamenju; sledila je paleocoična doba s pododdelki algoookium (v Ameriki), kambrium, silur, devon, karbon in perm, nato mezocoična z oddelki trias, jura in kreda (ta razdelitev velja bolj za srednjo Evropo), nazadnje pa neocoična s tercirom in kvarterom; slednjega imenujejo tudi antropocoiikum, ker nastopi v tej zadnji dobi človek; razdelimo ga v diluvij in aluvij.

Za določitev dobe so važne okamenine; iz karbona n. pr. imamo vse polno praproti, visoke kot drevesa, neko drevo sigillaria lepidodendron, do 30 m , izmed živali školjke in polže, some, ribe ganoid, a rib s kostmi še ni. V vsaki poznejši dobi je življenje bolj razvito, v juradni poznamo

vse polno hroščev, kobilic, muh, želv, krokodilov, dinozavrijev, visokih do 24 m !! Samo stegno takega zavrija meri $2\cdot3\text{ m}$; poznajo tedaj tudi že prvo ptico s perjem (Archaeopteryx) in male savce.

Skušali so določiti tudi dolgotost posameznih period; delo je seveda težko, rezultati različni. Če poslušamo Hessa, je imela naša zemlja podobo bele zvezde 300 milijonov let, rumene 249 milijonov, rdeče 201; skorja se je delala 192 milijonov let, žlindrasta krogla je obstojala 151 milijonov let, ocean 115, arhaična formacija 108, algonkium 32, kambrium 26, silur 23, devon 17, karbon 11, perm $6\cdot65$, trias $3\cdot8$, jura $2\cdot85$, kreda $1\cdot9$, terciar $0\cdot95$, kvarter (diluvij) in sedanji čas pa 190.000 let! Arldt je dal pa sledeči pregled: Vzemimo za čas od arhaika do danes en dan; od tega dne pride na arhaično dobo 12 ur in 40 minut, na paleocoiikum 10 ur, mezocoiikum samo ena in na neocoiikum (ali kenocoiikum) komaj dvajset minut! Kdo se ne spomni razdelitve zgodovine: stari vek računimo do preseljevanja narodov, potem so dobe vedno krajše, najnovejši čas samo od francoske revolucije sem. Izmed posameznih formacij računimo za karbon 1 uro in 30 minut, za kvarter pa samo štiri minute!

Vzemimo še drug primer in recimo, da se prikaže naša zemlja na obnebj o polnoči kot bela zvezda; ob $4^{\text{h}}\ 6^{\text{m}}$ se izpremeni v rumeno, ob $7^{\text{h}}\ 54^{\text{m}}$ v rdečo zvezdo; skorja se dela od $8^{\text{h}}\ 39^{\text{m}}$ do $11^{\text{h}}\ 55^{\text{m}}$,

ocean jo oblije ob 2^h 49^m popoldne, življenje se prične v najugodnejšem slučaju ob pol sedmih zvečer, mezocoikum šele ponoči ob 11^h 42^m, kenocoikum pa par minut pred polnočjo, 11^h 55^m 27^s. Človek bi nastopil po tem računu petinpetdeset sekund pred polnočjo!¹

Ni se izpreminjalo v geološki zgodovini samo življenje, tudi zemlja in morje sta vedno zamenjavala svoje meje. Za časa arhaika vidimo celino od polotoka Labradorja v Severni Ameriki do Angleške in Skandinavije ter čez Grenlandijo do današnjega severnega tečaja, otok celine se razprostira tudi severovzhodno od Petrograda, vsa druga Evropa, večina Azije, večina Sahare, današnjega severnega Atlantika in Severne Amerike ter Pacifika je pa velikansko morje, po geoloških imenovano Thetys. Šele južno od tega morja je celina, raztezajoča se od Srednje Amerike do Avstralije. Za časa jura se je pomaknila južna brazilsko-afrikanška celina deloma proti vzhodu, Evropa je dobila vse polno otokov, arktični ali severni kontinent je večji; imamo tudi še pas vročine, mraza ter zmernotopli pas. V dobi krede vidimo celino od zahodne Severne Amerike čez Atlantik globoko dol do Španske, v Nemčiji in noter v Rusijo, a večina Francije, Avstrije, cela Italija so pod morjem. V starejšem terciaru se je pomaknil Atlantik daleč na sever, Evropa in Amerika imata samo še zvezo čez Izlandijo, v Srednji Evropi je morje s številnimi otoki, Azija je ločena od Evrope. Kje je bilo morje, kje zemlja, o tem nam pričajo rastline in živali, ki so se ohranile kot okamenine i. dr.

Ti ostanki nam povedo pa tudi še druge zanimivosti. V krajih, ki jih pokrivajo sedaj ledene puščave, dobimo rastline, nahajajoče se danes samo v tropičnih deželah. Na otokih Banksland, Melville, Northdevon, deloma tudi na Spitsbergih so našli rastline, kakršne ima danes tropična Brazilija, in vendar je sedaj srednja letna temperatura na otoku Melville² 17—18° C pod ničlo, januarja pa 35°, v Braziliji pa živo srebro ne gre pod 20° C, tako, da je razlika med Melville in Brazilijo v

¹ Kdor bi se hotel natančno informirati o pradbem človeku, mu priporočamo krasno delo: *Der Mensch aller Zeiten*, 3 Bde. in 40 Lieferungen, Allg. Verlagsgesellschaft Berlin-München-Wien. Prvi zvezek ima naslov: *Der Mensch der Vorzeit*, von Dr. Hugo Obermaier. Slik. kart. podob je zelo veliko.

² Za pregled polarnih pokrajin služi dobro karta A. Herrich-a: *Der Nordpol und die umliegenden Gebiete*, Carl Flemming, Berlin, 72 vinarjev. Začrtana so pota vseh važnejših ekspedicij od Parryja (1827) do Pearyja (1909), torej do odkritja severnega tečaja. V Evropi sega do južne Skandinavije, v Aziji do Bajkalskega jezera itd.

januarju 55° C! Kakor rastlinstvo je tudi živalstvo v polarnih krajih bilo včasih vse drugačno kot sedaj. V mestecu Vrhovansk v Sibiriji ima januar srednjo temperaturo 45° pod ničlo, enkrat so imeli celo —68°; in kaj vidimo tam: ostanke nosorogov, konj, antilop, jelenov, tigrov, zlasti pa mnogo mamutov; te so dobili celo na novosibirskih otokih, 74° severne širine (N). Njihovo veliko število nam priča, da je moralo biti takrat v Sibiriji zelo veliko rastlin, da tudi pozimi ni manjkalo hrane. Sicer pa moramo pripomniti, da je znižanje temperature samo za 3° C že zadostno za zopetno obnoveitev ledene dobe tudi pri nas.

Da pri tem izpreminjevanju toplota zemlje popolnoma nič ne pride v poštev, o tem so se tudi že prepričali. Če bi v globini 600 metrov bilo v zemlji še vse raztopljeno, bi bil vpliv solčne toplote vendar še 75krat večji nego oni iz zemlje; če bi mogli razdeliti solčno toploto enakomerno po vsej zemlji, bi stopila v enem letu ledeno plast, debelo 30 m, zemeljska toplota pa samo 12 mm, z drugimi besedami: solnce opravi v enem dnevu toliko kot zemeljska toplota v sedmih letih. Da so nekateri kraji sedaj na globoko zamrznjeni, kjer so se pasle včasih črede antilop, temu je vzrok izpreminjanje klime ali pa ekvator ni bil vedno v tej legi, kot je danes. To je privedlo jezuita D. Kreichgauerja do duhovite študije, ki je vzbudila splošno zanimanje: *Die Äquatorfrage in der Geologie* 1902. Po njegovih raziskovanjih imamo iskati v arhaiku južni tečaj pri otoku Madeira, v predkambrijski dobi v južni Arabiji, za časa silura mej Seychelli in Maskareneni, v karbonu pa južnozahodno od Madagaskarja. Severni tečaj bi bil med kredo in starejšim terciarom južnovzhodno od Alëutov, v diluviju pa v Grenlandiji.

V formaciji jura dobimo še korale 53° N; v dobi krede je rasel v Grenlandiji, 70° N, celo kruhovec, v terciaru so se korale začele pomikati polagoma proti jugu. Za terciarom nastopi ledeniška doba; v Severni Ameriki je segal led daleč doli ob Misisipiju, v Evropi je prepregel Irlandijo, Anglijo, razen najjužnejšega dela, Skandinavijo, velik del Nemčije, našo Galicijo (vsaj večinoma) in Rusko globoko doli ob Dnjepru. Tudi Alpe so bile pokrite z ledom, ki se je razlil po predgorskih pokrajinah in nam ustvaril tla za krasna naša gorska jezera.¹ V Severni Ameriki je bil led blizu konca še vedno 1770 visok; tudi še sedaj, ko se je umaknil, je na severu zemlja globoko zamrznjena. V Jakutsku v Sibiriji so ho-

¹ O tem znamenito delo Penck-Brückner: *Die Alpen im Eiszeitalter*, Leipzig 1909.

teli izkopati vodnjak; v globočini 30 metrov so prenehali z delom, ker je bil termometer še vedno pod ničlo; v Evropi tega niso hoteli verjeti, ker je poleti v Jakutsku bila srednja temperatura (julija) 20° nad ničlo; zopet so začeli kopati, pri 116.5 m še vedno ni bilo vode, toplomer je kazal -3° , in prenehali so z delom, ker bi prišli do vode najbrže šele v globini 190 m . Meja ledenih tal proti jugu se krije sedaj približno z izotermo 2° C , sega do Bajkalskega jezera v Aziji in Hudsonskega zaliva v Ameriki, v Evropi pa imamo taka tla samo v najskrajnejšem severovzhodu.

Prve temeljite študije o prejšnji flori in favni polarnih pokrajin je izvršil švicarski geolog Oswald Heer²; naštel je 162 vrst rastlin, mej njimi 9 vrst praproti, 31 vrst iglastega drevja, tako brinje, tiso, jelko, bor, tudi sekvojo, ki jo dobimo danes še v Kaliforniji in ki je med največjimi drevesi, visoka do 70 m . V severni Grenlandiji so odkrili 600 m nad morjem cel gozd dreves iz one dobe (iz miocena poznejše dobe v terciaru). Tudi listovcev je bilo dosti, zlasti bukev, kostanjev, hrastov, topolov, celo slivo so dobili, oreh, jelšo; ob bregovih ameriške reke Mackenzie se razteza okamenel bršljan, v Grenlandiji in Islandiji so našli vinsko trto. Nordenskjöld je prinesel z otoka Disko ob Grenlandiji (78° N) lepo zbirko najrazličnejših okamenin, a leta 1878. je odkril v deželi Grinnell (82° N) kapitan Fielden zopet nove zaklade predledeniške flore, 25 vrst, med njimi cipreso, brezo, topol, brest, bičje. V onih časih terciara, ko so pri nas rastle palme in cimetrovo drevo do 50° N , je bila na severu flora sedanje srednje Evrope, podnebje približno tako, kakor ga ima sedaj Genfsko jezero v Švici!

Prišla so nova odkritja; Neumayr-Uhlig našteva na Islandiji, Grenlandiji, Grinnell-landu, v Spitsbergih in v Severni Kanadi 363 miocenskih rastlinskih vrst. Koder je sedaj temperatura 20° pod ničlo, je morala biti tedaj 8° nad ničlo. Na Spitsbergih so dobili dosedaj 179 vrst, zlasti iglasto drevje in cipreso, topol v sedmih vrstah, dve vrsti hrasta, brest, lipo, javor, leševje itd.; srednja temperatura 9° . Na zahodni grenlandski obali ob 70° N so rastle drevesa, tudi platane, ki zahtevajo srednjo letno temperaturo približno 10° . Tako visoka temperatura je bila razširjena po celem arktičnem pasu okoli zemlje.

¹ Izoterme imenujemo črte, ki vežejo kraje enake (letne, januarske, julijske) toplote. Herrichova karta ima letno izotermo 0° C . Prim. tudi karto 16 Andreejevega atlanta (izdaja 1910).

² Über die Polarländer, Zürich 1867; Die fossile Flora der Polarländer, Zürich 1867. Fosilije so okamenine.

Vse to je izgínilo, umaknilo se je na jug ali pa začelo neskončno dolgo spanje, pokopano pod ledom. Solnce je sicer skušalo vzdriniti uspalo življenje, a se mu ni posrečilo. Delo, ki ga opravi mogočna zvezda poleti, zastane v dolgi polarni noči. Mamuti so legli k počitku v ledu mrzle Sibirije, mogočna sekvoja brani v daljni Kaliforniji svoje življenje proti sedanji flori, zdi se nam giganten ostanek srečnejših časov, platana in trta si izbereta milejše podnebje in samo zima jima pošlje še pozdrav iz nekdanje stare domovine; bršljin, nekdanji spremljevalec Mackenzia, se ovija okoli stebrov modernih vil ob Genfskem jezeru; na solnčne livade sedanjih polarnih krajev je pa legla megla in neprodurna tema. Kaka izpremema! In vendar! Ko se led vsaj nekoliko umakne, pride v zapuščene kraje novo življenje, mali ljudje rjavozolte barve začno prodirati proti severu, gredo dalje in dalje, se oddaljijo, pridejo zopet in ostanejo stalno visoko gori proti tečaju, vzljubijo novo domovino in umro domotožja, če jih usoda prežene v poldnevne kraje, na jug. Tak je Eskimo. A Eskimi ne ostanejo vedno sami. Ljudje velikanske postave se prikažejo ob grenlandski obali, begunci so in nezadovoljniji iz Norvegije, naselijo se tu, odkrijejo Ameriko in imajo zvezo s staro domovino. A kmalu zamre tudi ta novi pojav. Stoletja minejo; pohlep po zlatu, po dišavah, pripelje v deželo teme in ledu nove ljudi in si iščejo pot v Indijo; Italijani so in Angleži, drugi jim sledijo. Zmota sledi zmoti, Hudson mora žrtvovati svoje življenje, a pridejo nasledniki, in borba se nadaljuje. Vidiijo sicer, da s potjo v Indijo ni nič, a neutrudljivemu človeškemu duhu se stavijo nove naloge. Poznati hoče vse dele svojega planeta, išče in išče, novo spoznanje se mu odpira. Preiskujejo zemljo, geologija dobi novih virov, magnetični tečaj odstrani marsikako nesporazumljenje, geografija napreduje vsestransko. Ni čuda, da so imeli o teh nepoznanih krajih najrazličnejše pojme, da so se jih bali in da je odkritje napredovalo le počasi. „Začetkoma je bil svet ljudem pravljica; vse, kar je bilo onostran znanega, je bilo domovje domišljije, igrišče bitij, ki nam jih kažejo pravljice; daleč zunaj se je razprostiralo kraljestvo teme in megle, kjer se spoji nebo, zemlja in morje v strjeno snov — in za vsem tem se je odpiral velikanski prepad in prazni prostor groze in strahu.“ (Nansen, Nebelheim.)

Početki prodíranja na sever; Pytheas.

Mislili bi, da zahteva boj proti sovražnim elementom na severu ali jugu mnogo žrtev, a temu ni tako; v prvi vrsti gotovo vsledtega, ker se

podajo na te težavne ekspedicije samo možje, ki so izkušeni, vsem nevarnostim kolikortoliko kos. Kurt Hassert¹ nam pripoveduje, da so na Kitajskem in ob obalah afriških v štirih letih več mornarjev vrgli v morje somom v hrano, kakor so jih zahtevale 36 letne ekspedicije na sever v letih 1818 do 1854; od 42 ekspedicij je poginila samo Franklinova; poslali so druge iskat ponesrečence, kakih 100, a od teh so se vse vrnile. V letih 1800—1894 je umrlo samo v Afriki 374 raziskovalcev, ne všteti moštva.

Kakor rečeno, so poskusili prodirati proti tečajem samo neustrašeni možje, a še ti jako pozno. V starem veku so imeli ljudje čuden strah pred severnimi pokrajinami, predstavljali so si jih vse

so jih odmaknili; nazadnje dotja, kjer so danes Alpe. Od njih vejejo mrzli vetrovi, a za njimi je stanovalo srečno ljudstvo Hiperborejcev, znano samo iz pravljic.

Herodot je imel o teh Hiperborejcih svoje misli, pravi namreč: O teh ljudeh nam ne vedo povedati ničesar niti Skiti, niti kak drug narod blizu tam, ampak samo Isedoni. Mislim pa, da tudi ti ničesar ne vedo, ker sicer bi to moralo biti znano tudi Skitom; pač pa je govoril o njih Heziod in tudi Homer, največ pa vedo povedati o njih Delijci. Če so ljudje nad severnim vetrom, zakaj ne bi bili tudi za južnim? Smejati se moram, če gledam poskuse mnogih naslikati zemljo v pravi podobi; rišejo ocean okoli zemlje in zemljo okroglo, Azijo pa ravno tako veliko kot Evropo. — Govorili so o njih, da ne stanujejo v hišah, ampak v gozdih in logih; vedno so veseli in dočakajo visoko starost; če se naveličajo življenja, se najedo in napijejo, se lepo okrasijo in skočijo v morje. Imajo tudi to dobro in koristno lastnost, da letajo po zraku, in Hiperborejec Abaris je obletel na puščici ves svet.

Theopomp ve poročati še o drugih ljudeh, živečih še za Hiperborejci. Veliki so zelo, živijo dvakrat tako dolgo kot mi, vedno so v boju, skoro nihče ne umre naravne smrti. Dve reki tečeta po njihovi deželi, Hedonè, reka veselja, in Lype, reka žalosti; ob teh rekah rasto drevesa, in če kdo okusi sad z drevesa ob reki žalosti,

se začne jokati, joka celo življenje in v joku umre; če pa je z drevesa ob reki veselja, pozabi vse, se pomladi, postane iz starca mož, mladenič, deček, otrok.

Herodot tudi ne verjame, da ljudje na severu dalje časa spijo kot Grki; v tem oziru se seveda moti, kajti dolgo spanje je samo izraz za dolgo polarno noč; ne verjame tudi pripovedkam o ljudeh, odetih s kozjimi kožami, akoravno je to najbrž resnično.

Bolj zanesljive podatke o severnih pokrajinah smo dobili šele po trgovcih, ki so hodili tja zlasti po kositer in jantar. Skoro gotovo so že Feničani po morju kupčevali z Britanci in drugimi, a nam o tem kot previdni trgovci nočejo poročati; kar se je izvedelo, je prišlo po suhem, ob Visli in Dnjepru do Črnega morja ali pa ob Visli in Labi

PROČELJE „LJUDSKEGA DOMA“.

drugačne, kakor so. Že stari Kaldejci (Babilonci) so poznali nebesni tečaj, Grkom so bile zadnje zvezde na severu vidne v krogu Velikega medveda, ki so ga imenovali Arktos; zato imenujemo pokrajine na severu arktične, one na jugu pa ant-arktične. O teh deželah so imeli najrazličnejše pravljice²; meja obljudenega sveta, ojkumene, so jim bile na severu Ripejske gore, ki so se pa pomikale vedno dalje in dalje proti tečaju; kakor je namreč rastlo spoznanje novih dežel, za toliko

¹ K. Hassert: Die Polarforschung, v zbirki: Aus Natur und Geisteswelt.

² O teh pravljicah, o starih kartah, o prodiranju proti severu nekako do leta 1500 itd. je izdal meseca nov. 1911 Nansen obširno kritično delo: Nebelheim, Leipzig, Brockhaus, 2 zvezka. Pred Hiperborejci nam poroča tudi o Kimerijcih, Lestringonih, opiše nam, kako sta si predstavljala sever Homer in Heziod i. dr.

do Donave, odtod ob Donavi do Črnega morja ali pa preko naših krajev do Adrije; druga trgovska pot nas pelje ob Renu in Loiri do Rodana. Kositer so dobivali v severni Španski (rod Artabrov je bil tam), ob Bretonski na Francoskem (tu so po Nansenovem mnenju iskati otoki Kassiteridi, ne pa tam, kjer so otoki Scilly, ker tam sploh ni nobenih kovin) in ob južnozahodni obali polotoka Cornvallis na Angleškem. Poleg omenjenih potov na jug bi prišla v poštev zveza po morju in nadalje Garonna čez tedanji Toulouse do mesta Narbo. Jantar, stari elektron, so dobivali pa zlasti ob severofrizijskih otokih noter gor do severnega Jütlandskega rtiča, ob Baltiškem morju, in sicer posebno ob Kurskem zalivu na meji med Nemčijo in Rusijo (Samland).

Kar smo izvedeli o severu po Feničanih, se da vse strniti v eno besedo: Himilko. V četrtem stoletju po Kristu je rimski uradnik Rufus Festus Avienus prevajal različne prozaične snovi v verze, nastala je zbirka poučnih pesni, „Ora maritima“. Slučajno je dobil v roko tudi neki grški opis zahodne evropske obale, periplus. Nемец Müllenhoff je dokazal, da je ta grški opis prestavljen iz feniškega; neki Feničan je popisal obalo od Španske do Kassiteridov že v šestem stoletju pred Kristom, prestava datira iz petega stoletja. Ker omeni zbirka „Ora maritima“ tudi ime Himilko in ker nam poroča Plinij starejši, da je istodobno s Kartazanom Hannom — ta je bil odposlan proti jugu ob afriški obali — odplul tudi Himilko proti otokom Kassiteridom, vidijo v tem Avienovem opisu poročilo Himilkovo o

potovanju proti severu; poročilo samo se je izgubilo ali pa ga Kartazani sploh niso hoteli objaviti; to pa iz strahu pred Grki, ki naj ne bi imeli nikakega dobička od kartaginskih potovanj.

Opis omenja deželo Oistrymnis in otoke enakega imena, hvali dotične prebivalce kot pridne in podjetne, se čudi njihovim hitrim ladjam, nam poroča o narodu Hiernov (Irci), o Atlantiku. Že Müllenhoff meni, da je dežela Oistrymnis Bretonska, ravnotako sedaj tudi Nansen, in da je Himilko prišel samo dosem, kvečjemu še do južne irske obali, dalje pa nikakor ne. Kraji severno so mu namreč popolnoma neznani, kar se vidi iz sledečega besedila (po Nansenu): „Če si pa kdo upa peljati se s čolnom od teh otokov proti Likaonovi osti (proti severu), pride v deželo Ligurov, ki je sedaj brez prebivalcev. To pa vsled keltskih vpadov in vsled številnih bitk. In pregnani Liguri so prišli, ker usoda je večkrat taka, v pokrajine, kjer je skoro samo trnje; mnogo je tam ostrega kamenja, mrzlih skal in visokih gora (najbrže Bretonska). Ljudstvo begunov je dolgo časa živelo v soteskah med skalovjem daleč od morja; bali so se valov zaradi stare nevarnosti (namreč Keltov). Šele pozneje sta jih varnost in mir privabila iz sotesk na morsko obalo.

Himilkovo potovanje se nam zdi bolj nekaka poizvedba, ki nima ničesar opraviti z znanstvenim raziskovanjem; ne moremo ga prištevati možem, ki so odkrivali severne pokrajine; prvi mož, ki zasluži ime raziskovalca arktičnih dežel, je učeni geograf in astronom iz grškega mesta Masilije (Marseille), Pytheas. (Dalje.)

LJUDSKI DOM V LJUBLJANI: ČITALNICA

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

Pytheas je prišel tako daleč proti severu in poročal tako nerazumljive stvari o arktičnih deželah, da mu niso mogli verjeti, Polibij in Strabon se mu posmehujeta, bil je pač visoko nad njima; še leta 1862. ga imenuje Anglež Cornwall Lewis „impostor“, goljufa. Kar je prihodnje tisočletje vedelo o severu, vse se je naslanjalo na poročila tega znamenitega astronoma in geografa. Njegovo delo se je izgubilo; poznamo je po poznejših pisateljih, zlasti po Pliniju in Strabonu, ki pa tudi samo citirata po drugih.

Kak astronom je bil, nam priča določitev zemljepisne širine njegovega rojstnega mesta Masilije s pomočjo solnčnega kazala, gnomon-a. Izkazal je $43^{\circ} 17' 8''$ N, sedaj jo določajo na $43^{\circ} 17' 50''$, razlika je torej minimalna; če pa še pomislimo, da se nahaja danes zvezdarna marseilska severno od mesta, Pytheas pa da je prebival v starem mestu, razlika še bolj izgine.

Potovanje njegovo moremo nastaviti nekako 330 — 325 pr. Kr. Kaj je bil, če je ekspedicijo sam opremil, ali so jo poslali trgovci masiljski v svrhu sklepanja kupčijskih zvez proti severu in jo je Pytheas spremljal samo kot astronom, vse to nam je neznano, tudi če je šel samo enkrat na potovanje ali večkrat. Toliko je gotovo, da mu je bila dana prosta roka, da je imel tudi druge namene, da je hotel priti do tečajnika in se približati tečaju, da je hotel spoznati, kako daleč seže ojkumena (obljudeni svet). Takrat so razlikovali tri pasove: mrzlega, zmernotoplega in sežganega; le v zmernotoplem je mogoče živeti, v drugih dveh ne, meja ojkumene proti arktiku jim je bila približno današnji 54° N. Pytheas se je hotel o tem prepričati; cilj mu je bil sploh spoznanje neznanih polarnih pokrajin.

Ne vemo, če mu je bilo kaj znano o Himilku in sploh o feničanskih potovanjih; gotovo so se pa Feničanov bali, oziroma Gaditanov (Gades je bila feniška kolonija), zato je bila njegova ladja najbrž bojna ladja, s katero je večkrat pristal k obrežju in se odtod podal v notranjost na raziskavanja.

V Atlantiku je ob španskem obrežju opazoval plimo in oseko, ki je v Sredozemskem morju neznatna; on je prvi Grk, ki je pri tem spoznal vpliv meseca. V zalivu bristolskem je meril višino

(Dalje.)

plime in določil 36 m; gotovo je mislil pri tem na nasprotje z oseko, kajti plima sama je visoka tam do 20 m. Ob francoski obali prodirajoč proti Rokavu so dospeli do predgorja Belerijon (Landsend) ob Cornvallu, videli, kako se dobiva kositer, ter odpluli dalje okoli Britanije. Pytheas razlikuje dva velika otoka, *Βέρογιον* (Ivernia, Erin) in *Ἀλβιον* (gorski otok); pri otoku Man so prekoračili mejo domnevane ojkumene in dospeli kmalu do severne točke Albiona, do Orkana, kjer je podnebje neprijazno, viharji grozni, prebivalstvo že zelo redko. Najdaljši dan je določil na 18 ur, nekoliko severno na 19 ur; bil je torej tudi ob Shetlandskih otokih. Plul je še šest dni dalje do nekega drugega otoka, ki ga imenuje najsevernejšega izmed britanskih in za katerega nahajamo pozneje ime Thule. Plinij in Strabon nam to pripovedujeta in pravita, da leži dežela Thule šest dni severno od Britanije, Geminoj iz otoka Roda (1. stoletje pr. Kr.) pa govori o dnevu, ki je dolg 21 in 22 ur. Če izpremenimo to v širinske stopnje, dobimo 64° N; Nansen dokazuje s tem dejstvom in tudi sicer, da je plul inteligentni in vztrajni Grk čez Nemško morje in prišel do norveške obale, da je torej Thule Norvegija, ne Shetlandski otoki in ne Islandija. Ker so poznali do takrat ojkumeno samo do 48° N in je prišel Pytheas do 64° N, nam je naenkrat odkril toliko novega kakor noben polarni raziskovalec za njim, smemo ga prištevati prvim herojem severa; kakor omenjeno, celo naslednje tisočletje, oziroma poldruge tisočletje je črpalo iz zakladov njegovih odkritij.

Pripoveduje nam pa Pytheas tudi o Ledenem morju, ki ga imenuje Strabon pepegoia thalatta, Plinij pa mare concretum, strjeno morje; oddaljeno je od dežele Thule en dan; drugi imenujejo to morje Cronium, Solin leno in strjeno morje, pigrum et concretum mare. Strabon govori tudi o tem, da je prišel Masilijec v kraje, kjer ni ne zemlje same zase, ne zraka, ne morja, ampak mešanica vseh treh, kakor neka morska pljuča, kjer vse nekako visi, in tam ne moremo ne hoditi, ne pluti. To ni nič drugega kakor mešanica ledu, razbitega od valov ob robu plavajočih ledenih plošč.

Nato je obiskal še otok Abalos (Helgoland ali eden sosednjih otokov), druge dežele in se vrnil v domovino.

Rezultat njegovega potovanja je odkritje Britanije, Orkneyskih in Shetlandskih otokov, dežele Thule, spoznanje Severnega morja, popolnoma drugačne zunanosti kakor drugo odkritje Nemškega morja, astronomična poročila o dolgih dnevih itd., poročila o novih narodih i. dr.; malo jih je, ki bi jih mogli glede važnosti odkritij primerjati s tem Grkom. To spoznamo tembolj, če poslušamo poznejše geografe o severu in če vidimo, kako počasi so se utrinjali žarki arktičnega obnebja.

Stari vek za Pytheas-om.¹

Znameniti geograf Eratosthen se opira glede polarnega sveta popolnoma na Masilijca. Kaspiško jezero mu je odprto morje, zemlja otok, obdana od morja okoliinokoli. Herodot in Aristotel sta bila pač prepričana, da je Kaspi zaprt, a Eratosthenovo mnenje o zalivu je ostalo do Ptolemeja. Eratosthen pravi tudi: Če bi velikanska širjava Atlantika nas ne ovirala, bi lahko ob istem vzporedniku prišli od Iberije do Indije. To je bilo dvesto let pred Kristom; in poldruho tisočletje po Kristu šele je Kolumb udeležil to misel.

Rimljani kot praktičen narod niso odposiljali nobenih znanstvenih ekspedicij; kar izvemo novega, je prišlo kar samo od sebe ali pa nam poročajo o tem Grki. Strabon in Pomponij Mela sta prepričanja, da vzbudi mrzlo podnebje v ljudeh krvoločnost. Sarmatija in Skitija sta Melu sedanja Ruska in Severna Azija in o nomadskih Sarmatih pravi tole: Sarmati so tako divji in kruti, da gredo celo žene z možmi v boj; o Hamatih ob izlivu Dona pa pravi: Možje se borijo peš s puščicami, žene pa na konjih in sicer ovijejo nasprotnika z zanjkami ter ga toliko časa vlečejo za seboj, da umre. Govori tudi o nekem narodu, ki ima šest mesecev dan in šest mesecev noč. Izmed novih dežel nam omeni Codanovio (Zelandija ali Schonen).

Akoravno ima Plinij marsikaj nejasnega, vidimo vendar, da so dobili takrat novih podatkov. Visoko gori v Skitiji pridemo v deželo Arimaspoz in v pokrajine, ki jih imenujemo Pterophoros zaradi snega, ki vedno pada in ki ima podobo lahkega perja. Ta del sveta je že po naravi proklet in odet v gosto temo; tam je doma mraz in mrzli severni veter ima tu svoje skrivališče. Dalje proti severu pa sije solnce šest mesecev, v deželi Hi-

perborejcev. Imenuje tudi Skandinavijo in Hebride „30 Hebudes“.

Agrikola, 84 po Kr., je prišel na Škotsko, kjer je morska voda gosta in je težko veslati po tem morju. Tacit nima dosti poročil o severu, pač pa govori mnogo o narodih ondotnih pokrajin, zlasti o onih v Švediji; iz tega sklepamo, da je po Pliniju znanje o arktičnih pokrajinah zopet napredovalo. Tacit je mnenja, da so ljudje na severu manj pogumni in možati kakor oni na jugu, ter pravi o Sitoncih: Podobni so Snioncem z izjemo, da jim vlada ženska. — Severno od Snioncev leži (se razteza) drugo, leno in skoro nepremično morje (mare pigrum ac prope immotum). Imenuje tudi narod Fenni (Fince ali Laponce).

„Pri Fenih je doma neverjetna divjost in skoro zoprna revščina; nimajo ne orožja, ne konj, ne hiš, za jed jim služijo zelišča, za oblačilo kože, ležijo na tleh. Edino njihovo upanje so puščice, katerih konice so iz kosti, ker nimajo železa. Lov redi može in žene. Mali otroci nimajo pred vetrom in dežjem drugega zavetja kakor spleteno vejevje (to je skoro gotovo šator Laponcev); sem pridejo tudi moški z lova, tu je prebivališče starcev. Vendar mislijo, da so srečni: Brez skrbi pred ljudmi in bogovi so dosegli najvišje, a najtežavnejše, da si sploh ničesar več ne želijo.“

Mnogo je pisal tudi Marinus iz Tira, a se je vse izgubilo; kar imamo od njega, nam je ohranil Ptolemej. Omenimo naj, da je Marinus prevzel od Pozejdonija prekratko mero za ekvator in predolgo razsežnost ojkumene proti vzhodu ter bil tako s Ptolemejem vred vzrok Kolumbovi zmoti, ki si je predstavljal pot do Indije ravno za polovico krajšo kakor je v resnici. Nansen pravi, da na ta način ni bila dokazana pot samo Kolumbu, ampak da je bila ta zmota važna tudi za zopetno odkritje Severne Amerike po Cabotu in za poizkuse na severozahodni pasaži (o tem pozneje).

Ptolemej, okoli 150 po Kr., se opira zlasti na Marina; to prizna sam. Dovršil je, kar je že Hiparh začel, vpeljavo pravih projekcij z meridiani, ki konvergirajo. Njegove karte so edine iz starega veka, ki so se ohranile. O severu ne pove kaj prida novega, samo obale opiše in oriše dosti določno. — Ker so tedaj Rimljani začeli propadati, se je izgubilo zanimanje za marsikaj; tudi literatura o severu usahne; šele po 1300 letih so zadobila dela Ptolemejeva ono veljavo, ki jim gre.

(Dalje.)

¹ Po Nansenu.

V par tednih se je dečku izboljšalo, da se je že sam prišel zahvalit na božjo pot. Tudi vola so vzeli s seboj. Na razpotju so si pa starši premislili: Čemu bi vola dajali cerkvi, darujmo ga rajši menihom, ki stanujejo pri sosednji cerkvi. Ko so pa hoteli z volom na napačno pot, se je vol uprl z vsemi štirimi, da ga ni bilo premakniti z mesta. Starši so se spomnili na dano obljubo, zavili so proti romarski cerkvi in vol je kar bežal v tisto stran.“ Nismo mu verjeli; on pa je le trdil svojo in pravil, da je videl tudi ozdravljenega dečka.

Pozno je že bilo, ko smo se spravili k počitku. Drugo jutro smo šli zopet v cerkev. Poslovlil sem se od starega župnika, ki pa je v slovo samo nekaj zagodrnjal. Oče in sin sta me spremila na kolodvor. Oljubil sem jima, da še pridem v Rusijo, da si natančneje ogledam kavkaške pokrajine in ob tej priliki iznova obiščem Rutarjeve. Vlak je že sopihal, kolesa so se pričela vrteti, ko sem skočil v železniški voz. Skoz okno sem pozdravljaj gostoljubnega Rutarja in ljubeznivega sina, in ko smo zapuščali „stancijo“, sem jima še enkrat zaklical prav krepko: „Do svidanja!“

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

(Dalje.)

Se slabše je v začetku srednjega veka. Pisatelji citirajo samo prejšnje vire; vsled preseljevanja narodov itd. slišimo vendar marsikaj zanimivega in novega iz dežele megle in mraza. Splošno pa pomeni začetek srednjega veka nazadovanje v primeri s starim; marsikaj je tako skrupucano, da se čudimo domišljiji avtorjevi, da je sploh mogel priti do takih zaključkov.

V šestem stoletju je spisal neki menih iz Aleksandrije, Kozma Indikoplevst, krščansko topografijo v dvanajstih knjigah. V mladih letih je kot trgovec mnogo potoval in videl marsikaj čudnega, med drugim tudi kolovoz, ki so ga napravili v puščavi Izraelci, zapustivši Egipet. Bil je prepričan, da je svet ravno tako urejen kakor tabernakelj židov, da je torej zemeljska plošča štiriogлата, pravokotna in dvakrat tako dolga kot široka. Na severu je visoko gorovje, za katerim se ponoči skriva solnce itd. Zvezde pa prenašajo angelji, katerim je Bog od stvarstva sem poveril to težko nalogo. Zemlja se že zaradi tega ne more vrteti, ker bi morala biti os vendar na kaj naslonjena; in iz česa naj bi ta os obstojala?

Rimljan Kasiodor (za časa Teoderika Velikega) se zelo razlikuje od drugih: žalibože se je njegovo delo izgubilo, a citira ga Got Jordanes. Jordanes sicer pravi, da si je Kasiodorovo delo izposodil samo za tri dni, a kdo mu verjame? Sicer pa sam prizna, da je njegova sapa preslaba, da bi napolnila močno Kasiodorovo trombo. Skandinavijo so imeli takrat za otok (to smo že omenili pri Thule kot otoku) in o njem nam poroča

sledeče: „Če pritisne mraz in gredo volkovi čez morje, ki je zmrznilo, izgubijo vid; narava ni sovražna samo ljudem, ampak kruta tudi napram živalim. Na severu stanuje narod Adogit, ki ima poleti štirideset dni in noči zaporedoma dan in pozimi ravno tako dolgo noč. Bivajo pa tam še drugi narodi, Scerefennae, ki se ne trudijo za živila iz rastlin (za žito; ne trudijo se zaradi tega, ker žito tam sploh ni uspevalo več), temveč živijo od mesa divjih živali in od ptičjih jajec; teh je toliko, da se pomnožuje i ptičji rod i da ima narod dosti hrane.“

Čudne novice čitamo nadalje pri Prokopiju, okoli 550 po Kr. Piše o gotski vojni, govori o narodu Herulov, katerega oddelek ni hotel prekoračiti Donave, „ampak je sklenil, naseliti se na skrajnem delu obljudenega sveta. Potovali so po mnogih deželah, šli čez široko neobljudeno pokrajino in dospeli k Varnom. Ko so prišli do svetovnega morja, so se vkrcali in izstopili na otoku Thule (to je na Skandinaviji). Thule pa je brezprimerno največji otok, ker je desetkrat večji ko Britanija (to pretiravanje se mu mora seveda odpustiti, ker niso poznali dežele natančno); od Britanije je oddaljen ta otok zelo, zelo. Dežela je večinoma neobdelana; v obljudenih pokrajinah pa živi trinajst rodov, vsak pod svojim kraljem. Zgodi se pa tam vsako leto nekaj čudovitega, ker solnce poleti štirideset dni sploh ne zaide, ampak je ves ta čas vidno nad zemljo. Šest mesecev pozneje pa solnca štirideset dni ni videti, nastopila je trajna

noč. Zato so ljudje tam takrat zelo otožni in žalostni, ker ne morejo občevati med seboj. Število dni izračunijo po mescu, in ko je preteklo petintrideset dni, pošljejo po stari navadi stražnike na gore; in če vidijo straže solnce le približno, oznanijo spodaj stoječim, da jim bo v petih dneh zopet sijalo. Tedaj se zberó vsi in obhajajo, sicer v temi, praznik veselega poročila. Ta praznik je največji praznik Thulijotov. Akoravno se pa to ponovi vsako leto, vendar so po mojem mnenju prebivalci te dežele v vednem strahu, da solnca enkrat sploh ne bo nazaj.“ „Med barbari v Thule živi pa narod, imenovan Skrithfinoi, prav po živinsko (opisuje jih kakor Jordanes in pristavi): pritrdijo in zvežejo pa kože z živalskimi kitami in se popolnoma zavijejo vanje.“

Koncem sedmega stoletja je spisal „geograf iz Ravene“, najbrže duhovnik, neko kozmografijo; strinja se z onimi, ki trdijo, da potuje solnce ponoči po čudeznih potih na severu onstran morja za visokimi gorami in da se za temi drugega jutra zopet prikaže. „Ob Skitiji in obali Okeana se razprostira pokrajina, ki je baje domovina Rerefenov in Sirdifenov; mraz je tam veliko večji nego kjersibodi drugod. Poleg te je druga dežela, imenom Dania. Ta Dania se imenuje sedaj dežela Nordmanov.“ Prvič v zgodovini čitamo tu ime Nordmani, ozir. Normani. Sicer je že neki Ablabius poročal o njih, da so „glede poguma in postave silnejši od vseh drugih Germanov“ in Kasiodor je to tudi omenil, ravno po Ablabiju, a imena ne izvemo.

Tudi Paulus Diaconus (za časa Karla Velikega) poroča o Norveški, opisuje n. pr. tok Mal ob Lofotih. Nadalje piše: *Scritobini* na severu so zelo izurjeni v skakanju z nekim lesom, tako da lahko ujamejo divje zveri; ta les je kriv ko lok (tekanje s smuči ali skiji zamenja s skakanjem; sicer je pa to prvo poročilo o skijih). Pri njih je doma neka žival, ki ima nekako podobnost z jelenom; videl sem obleko, sešito iz kože te živali; polna je las, podobna je tuniki in sega do kolen. Tukaj vidimo ob času, ko se solnce obrne, več dni tudi ponoči najsvetlejšo luč, dnevi so veliko daljši nego drugod.“

Irci na Färöerih in na Islandiji.

Največ zaslug za pokristjanjenje Irske ima sv. Patrik. Doma v Galiji je prišel sredi petega stoletja na Irsko in kmalu so bili vsi Irci kristjani; imenujejo ga apostola tega zelenega otoka, postal je njegov patron. Cerkve in samostani, ki

jih je bil ustanovil, so bili zavetišča vede in pobožnosti, nekoliko časa so imenovali Irsko otok pobožnosti. Tu je živel menih Dicuil, ki je spisal okoli leta 825. knjigo: *De mensura orbis terrae*. Poleg drugega nam opisuje tudi dotedaj neznanе otoke severno Irlandije, obiskali so jih irski menihi na svojih slabih čolnih in tudi živeli nekoliko časa tam, bodisi da so se hoteli odtegniti svetu, bodisi da so hoteli pridobiti za sv. vero morebitne prejšnje stanovalce teh pokrajin (*Kelte*). Njegovo poročilo o novih severnih deželah je prvo zanesljivo poročilo v literaturi srednjega veka.

Glede Skandinavije se naslanja na Plinija, o neznanih otokih pa pravi: „Je pa še veliko drugih otokov v oceanu severno Britanije; če gredo ladje od najsevernejših britanskih otokov naravnost proti njim s polnimi jadri in z vedno ugodnim vetrom, porabijo za potovanje dva dni in dve noči. Verodostojen duhovnik mi je pripovedoval, da je jadral poleti dva dni in eno noč z ladjo, ki je imela dve vrsti vesel. Ti otoki so večinoma majhni, ločeni drug od drugega po ozkih vodnih cestah; sto let so stanovali tam eremiti iz naše dežele Skotije (Skotija se je imenovala sedanja Irška). Ali kakor so bili zapuščeni od začetka sveta, tako so tudi sedaj polni ovac in morskih ptic različnih vrst; puščavniki pa so jih zapustili vsled napadov roparskih Normanov. Nikjer v knjigah pisateljev pa nismo čitali kaj o teh otokih.“

Ta popis nas pelje na Fär-Öere, ovčje otoke (Far = ovca, ö = otok). Kmalu po letu 700. so se naselili tu irski menihi, da bi živeli v miru, a sovražni Norvežani so jih toliko časa nadlegovali, da so zapustili gostoljubno zavetje, skoro gotovo začetkom devetega stoletja. Ker je bilo pa tam toliko ovac, da je dobilo otočje po njih ime, sklepajo nekateri na navzočnost že prejšnjih prebivalcev, ki so ovčjerejo tu vpeljali; potem bi bili irski menihi misijonarji. Toliko je gotovo, da so Norvežani vsak pojav keltskega življenja zatrli, se sami tam naselili in še danes govori prebivalstvo neki staronordijski dialekt; uradni in cerkveni jezik je danski.

Fär-Öeri so oddaljeni od Shetlandskih otokov 334 km, do Islandije je še 450 km. Petindvajset jih je, a samo sedemnajst je obljudenih; največji je Strömö z glavnim mestom Thorshavn, kjer imajo celó realko in učiteljsiše, veliki so še Österö, Vaagö, Sandö in Syderö. Vseh prebivalcev je nekaj čez 18.000 na 1400 km², obljudenost torej štirikrat manjša nego na Kranjskem. Sedstojijo pa otoki iz vulkaničnega kamenja; kakor na škotskem otočiču Staffa, imamo tudi tu krasne skupine bazaltskih stebrov. Nekateré gore iz ba-

zalta so visoke 500 do 600 *m*, najvišja celo 882 *m*. Poleg bazalta dobimo tudi zmes vulkaničnega kamenja, pepela, peska itd.; ta plast pa ni debelejša od dveh metrov. Pogosto razsajajo viharji, ki so tem nevarnejši, ker so fjordi in vodne ceste med otoki zelo ozki, ker je mnogo vrtincev, tokov itd. Obale so včasih tako strme, da se morajo prebivalci po vrveh spustiti v čolne; vendar nahajamo tudi dobra pristanišča. Mineralij ni prida; dobivajo pač neko vrsto rjavega premoga; na južnem otoku so ga preračunili pod in nad morjem na 50 milijonov ton.

Podnebje ni neugodno, srednja januarska temperatura pade komaj na $+4^{\circ}\text{C}$, poleti ima julij srednjo temperaturo 11°C ; posledica vpliva zalivskega toka, ki blaži mraz pozimi in vročino poleti. Ugodnost se nam pokaže zlasti, če primerjamo zemljepisno širino Fär-Öerov ($61^{\circ} 26' - 62^{\circ} 25' \text{N}$) z ono drugih krajev: leže bolj severno kot Kristijanija, Stockholm, Petrograd, Tobolsk ali Kamčatka ali Labrador, nekako tako visoko kakor Jakutsk v Sibiriji. In kakšna zima je v Jakutsku! Kljub temu pa žito ne dozori, ker je toplota premajhna, morajo ga sušiti doma nad ognjem; večkrat uniči en sam vihar ves up. Sejejo pa ječmen in malo ovsa, dobro uspeva repa in krompir. Dreves ni, za kurjavo služi morski mah in različne trave ob obrežju. Ker obilno dežuje, so otoki pokriti z bujnimi tratami, ki služijo majhni vrsti konj in goveje živine, zlasti pa ovcam. Te ostanejo celo leto zunaj: samo dvakrat jih ženejo na določene ograjene kraje, spomladi, da jih ostrizejo, jeseni, da si izbere najboljše za nabavo mesa. Črede so precejšnje, marsikak kmet ima po petsto in še več ovac.

Razentega se pečajo prebivalci z ribištvom in s ptičjim lovom. Ptice različnih vrst je tam na milijone in ne vidi se, da bi se njih število manjšalo. Lovijo jih radi mesa, jajec in mehkega perja, ki ga prodajajo tudi na Dansko. Lov je tuintam zelo nevaren, ker gnezdiijo ptice včasih pod previsečimi skalami in mora dotičnik, ki se je spustil po vrvi dol, toliko časa kolebati na vrvi med morjem in nebom, da doseže kak prostorček, kjer se odveže in prične svoj posel. Ti kolebi dosežejo 10—12 *m*; če pa le ne more priti do skale, tedaj vrže vrv svojim tovarišem v čoln, ki se ziblje pod njim na morskih valovih, in s pomočjo te vrvi se more pognati 30—40 *m* daleč! To so res pravi Normani, potomci Vikingov! Na teh nevarnih krajih pa ostanejo nekateri cele tedne in pravijo, da so to najsrečnejše ure njihovega življenja. Marsikdo pa je plačal svojo preveliko drznost s smrtjo v razljučenih valovih.

Irski menihi pa niso ostali na Fär-Öerih, temveč se podali naprej na pot do 450 *km* oddaljene Islandije. Morebiti so tudi tam že pred njimi stanovali drugi Kelti, ne da se natančno določiti. Dicuil nam poroča o potovanju Ircev na Islandijo, potrdijo pa to poročilo islanske sage (Sagas). V deželo ledu so prišli okoli leta 795., ker nam omeni Dicuil, da so odkrili Islandijo, ki jo on imenuje Thule, pred tridesetimi leti in da so tam stanovali. „Pred tridesetimi leti so mi pripovedovali nekateri duhovniki, da solnce ne sije neprestano samo takrat, ko je doseglo najvišjo stopnjo, ampak se tudi nekaj dni preje ali pozneje takorekoč skrije za nekim gričkom, in da takrat ni niti najmanjše teme; vsak lahko opravlja kakoršenkoli posel, tudi če išče uši v svoji srajci.“ Ostali so na Islandiji eno pomlad in eno poletje, potem pa odšli, „ker niso hoteli živeti skupaj s pogani“. Prišli so bili namreč Normani. Kam so se drugi Irci obrnili, nam ni znano, morebiti v Ameriko. Še sedaj lahko natančno označimo kraje na Islandiji, ki so jih bili izvolili samotarci za svoja bivališča; pričajo nam o davnih časih, ko se je prvič začela dvigati megla, ki nam je tisočletja zakrivala pokrajine strahu in groze.

Normani v Gandviku — Belem Morju.

Novo dobo v odkritju polarnih pokrajin otvorijo Normani; v celi Evropi zasledujemo njihove sledi, podjarmijo si Anglijo, strahujejo Nemce, Francija jim da rodovitno pokrajino, v Južni Evropi se vojskujejo z Arabci in Bizantinci, obiščejo Carigrad ter vidijo tu rojake svoje, ki prihajajo direktno od severa, ustanovivši l. 862. rusko državo. Normani so prvi narod, ki so prodrli dalje proti severu kakor preje Grki; opluli so severno točko evropsko, srečali se v Belem Morju s finskimi Bijarmijci, brodarili so čez široki Atlantik, pregnali irske menihe z Islandije, odkrili Grenlandijo ter okoli leta 1000. stopili na ameriška tla.

Ladja je njihovo domovje, morje njih kraljestvo. „Samo oni se je drznil imenovati morski kralj, ki nikdar ni spal pod streho, očrnelo od dima, ki nikdar ni izpil čaše ob domačem ognjišču.“

Dva vzroka izseljevanja zlasti navajajo: Krščanstvo in rastočo moč kraljev.¹ Ker ni bilo mogoče boriti se proti tema silama, so trdovratneži rajši zapustili domovino in iskali lepšega življenja v oddaljenih deželah.

Pa tudi domače pokrajine so začeli natančno raziskovati. Ničesar nam sicer zgodovina ne pri-

¹ H. Dondorff: Die Normannen und ihre Bedeutung für das europäische Kulturleben im Mittelalter, Berlin 1875.

poveduje o prvih plovbah okoli Skandinavije, vendar so gotovo že pred letom 800. odkrili najsevernejše dele Evrope. Okoli leta 880. (med 870 in 890) pa slišimo prvo zanesljivo poročilo. Kralj Alfred nam namreč pripoveduje, da mu je pravil neki Ottar o svojem potovanju proti severu. Ottar, plemenitnik normanski, je bival v Helgelandu, na najskrajnejši točki normanskih naselbin. Ker so „poznali“ obalo skandinavsko samo toliko daleč severno odtod, da so mogli dospeti tja v treh

padov z Bijarmijci. Opluli so bili tedaj Severni rtič in nam prinesli prvo zanesljivo poročilo o novih delih sveta, o novih narodih.

„Fini“, o katerih pripoveduje Ottar, so imeli domače in napol domače severne jelene, so bili dobri lovci, tudi na morju, kjer so lovili tulnja in mroža; zato so lahko plačevali precejšen davek. Ottar omeni tudi Kvene, današnje Fine, in pravi: „Nesejo pa svoje ladje čez suho na jezera.“ — Najbrže so te ladje kajaki; nahajamo jih sicer

A. WIERUSZ-KOWALSKI: NA NAPAČNI SLEDI.

dneh, je sklenil iti na potovanje, „hoteč zvedeti, kako daleč v tej smeri se razteza dežela“.

Ob obrežju je videl samo ribiče in lovce finskega rodu (Laponce); ko so pluli nadalje, se je obala obrnila proti vzhodu, obdržala to smer štiri dni, potem pa proti jugu, v kateri smeri so veslali še pet dni ter prišli do velike reke v deželi Bijarmijcev; ti so govorili jezik, podoben finskemu, t. j. laponskemu. Reka je Dvina, ki se izliva v Belo Morje, imenovano Gandvik. Na desni breg Dvine se pa niso upali stopiti, ker so se bali spo-

sedaj samo še v Grenlandiji, arktični Severni Ameriki in severovzhodni Aziji od rtiča Čeljuskina do Beringove ceste, a gotovo so imeli Laponci in Samojeđi tudi take kajake kot jih imajo Eskimi, z enim sedežem, pa tudi z dvema.

Kajak Eskimov je navadno iz lesa, včasih pa tudi iz ribje kosti, prevlečen je s kožami; dolžina meri večjidel 5—8 m, širok je 50—76 cm, tehta do 27,2 kg. Samo eno odprtino ima ta čoln, v sredi; tu sedi veslač, odet v obleko iz mroževe kože ali mroževih črev; ko se vsede, si okoli in

okoli odprtine pritrđi svojo obleko, in voda ne more v čoln. Vesla na obe strani; na čolnu je pritrjena sulica, harpuna, vrvica in mal mehurček iz črev. V severovzhodni Aziji in severozahodni Ameriki ima kajak dva, le izjemoma tri sedeže.

V „Petermanns Mitteilungen“, 1911, VI in XII, poroča David Mac Ritchie iz Edinburga o kajaku v Evropi. Pravi, da je videl Anglež Burrough l. 1556. blizu Vajgača samojedske čolne, „napravljeni so iz živalskih kož, in če pridejo Samojedi do obale, jih zadenejo na hrbet“.

Francoski zdravnik Pierre Martin de la Martinière je videl l. 1653. južno Vajgača tudi tak čoln; štirje danski čolni so lovili domačina v kajaku. „Kakor hitro je videl, da gremo proti njemu, je začel tako hitro veslati, da se mu nismo mogli približati. Ko je prišel do brega, je naglo potegnill čoln iz vode ter si ga obesil na ramo, z drugo roko je zagrabil lok in sulico ter brzo odšel! V naših čolnih je bilo trideset mornarjev in vendar ga niso mogli dohiteti. Hitrost teh kajakov je tolika, da morejo veslati od vzhoda solnca do zapada, t. j. od jutra do večera, osemdeset milj.“ (Francoska morska milja = 5.555 km.) Ujeli so pa drug čoln, obkroživši ga, imel je dva sedeža. Kakor Samojedi, tako so se tudi Laponci posluževali tega prometnega sredstva.

Prišli so Laponci, oziroma, kakor so jih takrat imenovali na Angleškem, „Finmen“, koncem 17. stoletja večkrat tudi do Orkneyskih otokov. Župnik James Wallace piše o njih: „Naj bo morje še tako razburkano, nikdar ne morejo utoniti, temveč plavajo po vodi kot morski galebi. Voda ne more v čoln.“

Ko je Ottar nekoč potoval po Baltiškem morju, je videl na eni strani deželo Vendov (Meklenburško in Pomorjansko).

Nansen je mnenja, da se Fini niso naučili od vzhodnih narodov lova na morju, ker ga prakticirajo še Čukči, a ti ga imajo od Eskimov, da je torej ta lov lokalen pojav; nasprotno pa je reja severnih jelenov najbrže vzhodnega izvora.

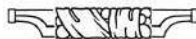
Normani so se prvi upali na odprto morje; skoro gotovo so začeli brodariti čez morje že začetkom sedmega stoletja (Shetlandski otoki, Hebridi, Irska). Ker so takoj ob vstopu v zgodovino tako izurjeni brodarji, sklepamo iz tega na stoletno vajo in dolg razvoj; po Nansenovih raziskovanjih so morali na ta ali oni način glede grajenja ladij itd. biti odločilni vplivi Grkov, Egipčanov itd., ker imajo njihove ladje toliko skupnega z onimi starih

narodov. „Možno je, da ta zveza ni obstajala preko zahodne Evrope, temveč po suhem od Črnega Morja do Vzhodnega in ravnotako je možno, da se je oblika skandinavskega čolna razvila najprvo tudi v Vzhodnem Morju; tu tudi Tacit, prvič v literaturi, omenja čolne Svioncev in tu so našli tri najstarejše čolne skandinavskega tipa, pri Nydamu blizu Flensburga, v tretjem stoletju po Kristu. Najbolj ohranjeni je iz hrastovega lesa, 23 metrov dolg, s 14 vesli na vsaki strani, prostora za 40 mož. Čolni so bili na obeh koncih popolnoma enaki, kakor to poroča tudi Tacit, veslali so lahko naprej in nazaj. Iz Vzhodnega Morja je prišel ta tip na Norveško, kjer je dobil svojo najpopolnejšo obliko in utrdil premoč Norvežanov na morju. Grajenje ladij in nadarjenost Normanov sta vpeljala novo dobo, bodisi v zgodovini morske vožnje, bodisi v zgodovini odkritij; in brodarjenje Vikingov je na en mah popolnoma preduřačilo spoznanje voda in dežel arktika.“ Niso pa imeli nobenih drugih orientacijskih pomočkov kot solnce, luno in zvezde in „kljub temu so brodarili od Novaje Zemlje in Spitsbergov do Grenlandije, Nove Fundlandije in Severne Amerike.“ Kompas so dobili šele v 13. stoletju, so seveda tudi večkrat zašli; opirali so se včasih tudi na ptice, odkod so prišle, kam so šle, kakšne so, na plavajoči led, les, morski mah, barvo morja itd.

Po letu 900. so prišli Norvežani zopet do Dvine in so si tedaj ogledali natančno tudi vzhodno obalo Gandvika, ki je Ottar še ni poznal. Z Bijarmijci so trgovali ves srednji vek, večkrat se pa tudi sprli z njimi. Okoli sredine 13. stoletja pa izgine ime Bijarmijci, ob Dvini slišimo o Kareljcih in njihovih gospodarjih, Rusih iz Novgoroda. Normani tržijo sedaj z Rusi, jim prodajajo ribe in kupujejo kožuhovino; v obrambo trgovine sezidajo že leta 1307. trdnjavo Vardö-hus, ki gleda tja na murmansko obalo, kjer je še dandanes lov na morske živali edini zaslužek. Ruski kronisti nam poročajo o večkratnih bojih med Rusi in Normani v 15. stoletju, tako 1412., 1419., 1445.

Pri lovu na morju (tulnji in mroži) so se posluževali Norvežani različnih metod, zastrupljenih puščic in metalnih kopij (teh bolj v fjordih) ter harpun z vrvjo na prostem morju. Prišli so gotovo do Novaje Zemlje, morda pa celo do Spitsbergov, ker omenjajo okoli l. 1200. deželo Svalbard. Morski lov Normanov je potem ponehal, najbrže zato, ker se je doma bolj razvil in so imeli tam dosti opravka; na njihovo mesto so stopili Rusi.

(Dalje.)

upna molitev! V nedeljo sem mu odgovorila. Pisala sem mu, naj lahko prenese, kar bo bral. Bojev, kakor sem jih imela jaz, tako strašnih bojev ne bo imel. Da sem zapisana smrti; naj ne izkuša več videti mojega obraza, ker bi bilo to obema prehudo. — Zatrdila sem mu, da sem ga ljubila čisto in pošteno — prosila —, naj ne piše več . . .

Tako hudo mi je bilo, žal zanj, ki je bil dober in sem mu mogla dati tako malo . . ."

Dve solzi sta zdrknili tej ženski velike ljubezni po licih. Kakor da jo je sram, ju je hitro

obrisala, se trudno nasmehnila in rekla: „To je bilo moje življenje!“

Že sva stala pred njenim stanovanjem. Sam ne vem, kaj sem ji odgovoril, ko mi je odločno stisnila roko. In ko je že odšla v hišo, sem še postal na mestu. Njeno stanovanje je bilo na vzvišenem kraju, pogled mi je šel čez morje hiš k Vltavi, ki se je prelivala v zlatu večerne zarje. Mirno, v lahni megli so ležali Hradčani, po mestu so zasvetile luči v več barvah, da sem se skoro zgrozil lepote večerne Prage . . .

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

Vikingi na Islandiji.

(Dalje.)

Grim Kamban, norveški pirat, je baje pregnal irske menihe s Fär-öerov in Norvežani so se naselili na njih. L. 861. je jadral Naddodd iz normanske svoje domovine proti Färöerom, a 900 km od obale ga je presenetil hud vihar in ga zanesel daleč gor proti severozahodu. Zagledal je deželo, pokrito s snegom, stopil na suho, šel na neko goro in videl tudi več drugih vrhov; iz nekaterih se je kadilo. Človeka ni zapazil nobenega, bivališča nobenega, vse se mu je zdelo pusto in prazno. Ker je hudo snežilo, je imenoval deželo „Snäland“. Odplul je zopet proti jugu in ni vedel, ali je bil na kakem otoku ali na kontinentu. Ko je bil pa doma, je govoril o bogatih pokrajinah, prijetnem podnebju in zelenih livadah, na „Snäland“ je čisto pozabil.¹

Par let za njim je zadela Šveda Gardar Svavarsona ista usoda; vihar ga je zanesel proč od Hebridov v smeri proti Islandiji; oplul je ves otok, ki ga je imenoval po sebi „Gardarsholm“, postavil sebi in sopotnikom par kočic, spomladi pa zopet odšel. Ker je Gardar pripovedoval doma o gozdih, bogastvu itd. odkritega otoka, se je odpravil tretji Norman, Floki Vilgervarson, po poklicu morski ropar, na pot proti Gardarsholmu, z namenom, naseliti se tam. Vzel je seboj tri vrane, katere je izpustil drugega za drugim, ko se je bližal obljubljeni deželi; a prvi je odletel nazaj proti jugu, drugi se je vrnil na ladjo, tretji pa je odplul proti severozahodu, kažoč Normanom pot

v novo domovino. Niso pa našli tam obljubljenega bogastva, pač pa mnogo obrežnega ledu; prekrstili so „Gardarsholm“ v Island, deželo ledu, in to ime ji je ostalo. Poroča nam o tem menih Tjodrik, pove pa tudi, da je bilo na Islandiji že prej nekaj ljudi (Irci). Islandijo sploh omeni prvi Dicuil 825, imenuje jo Thule; ime Islandija slišimo pa najprvo v spevu Meregarto in v poročilih Adama iz Bremana. Poročil o prvih naseljencih na tem prostranem otoku je dosti v norveškoislandski literaturi, a napisali so jih šele 250—300 let pozneje. Nekateri pravijo, da so to samo pravljice, a izvzemši malenkosti jim moramo verjeti; tako Tjodriku, tako tudi duhovniku Are Frodeju, ki je pisal v letih 1120—1130, še pred Tjodrikom. Ne govori nam pa o prvih treh Vikingih, ki so obiskali deželo ledu v deceniju 860—870, govori nam šele o njihovem nasledniku, Ingolfu Arnarson, ki se je stalno naselil na Islandiji.

Floki Vilgervarson je spoznal, da dežela ni taka, kakor so mu jo bili popisali, na morju je videl ledene plošče, v notranjosti vroče vrelce in lavo, semtertja sneženo odejo, venomer se je treslo (potresi), mislil je, da so bogovi te kraje prokleli in jih obsodili k večni nerodovitnosti; ni se mu zdelo biti tukaj, odplul je nazaj na Norveško in slikal deželo v najbolj črnih barvah. Njegovi tovariši so si pa želeli, naj še drugi malo poizkusijo, in Thorolf je govoril o samem solncu, cvetju in rodovitnosti ter celo trdil, da je na tem otoku v vsaki bilki polno surovega masla, ki ga imajo Islandci za največjo slaščico. Verjel mu seveda ni

¹ Znameniti geograf Islandije, Thoroddsen, pa pravi, da je bil prvi Gardar, ne Naddodd.

nihče, rekli so mu „Smörthorolf“, Thorolf iz surovega masla, a vest o novi deželi zelenih gričev, modrega neba in rib bogatega morja se je razširila po Norveški, in ni čuda, da je marsikdo sklenil izseliti se; zlasti še ker razmere doma niso bile bogve kaj prijetne — kralja Harald Lepolasega slikajo kot strogega vladarja. Pobratima Ingolf in Leif sta se vsled domačih prepиров odpravila leta 871. na Islandijo, prišla zopet nazaj v svrhu ureditve domačih zadev ter leta 874. definitivno zapustila Norveško.

NAJSEVERNEJŠA CERKEV NA SVETU,
V UPERNIVIKU.

Are Frode nam o tem pripoveduje sledeče: „Na Islandiji so se prvi naselili Norvežani za časa Harald Lepolasega; bilo je to v onem času, ko je Ivar, sin Ragnar Lodbroka, ukazal umoriti Edmunda Svetega, kralja Anglov. Zgodilo se je pa to 870 zim (let) po Kristusovem rojstvu. Ingolf se je imenoval Norvežan, ki je prvič plul v Islandijo, ko je bil Harald star šestnajst zim, drugič pa nekoliko zim potem. Nastanil se je na jugu, v Reykjaviku; Ingolfshöfde se imenuje mesto, kjer je stopil na suho. Med gorovjem in morjem je bil v onih časih gozd. Živeli so pa že tu krščanski možje, imenovani od Norvežanov Pappar (Irci). Kmalu se je začelo zelo veliko izseljevanje iz Norveške

in Harald je moral to prepovedati, ker se je bal, da bo domovina preveč izgubila itd.“

Ingolf in Leif nista prišla na istem mestu do otoka, temveč Ingolf pri Ingolfshöfde na vzhodni obali, Leif pa na jugu. Ko je pa poslal Ingolf sužnje na jug po poročilo o pobratimu, so mu naznanili, da je Leif mrtev, sužnji njegovi pa da so ušli. Ingolf je šel sam tja, maščeval smrt Leifovo, izvedel pa tudi, zakaj so ga umorili. Imel je s seboj samo enega vola in vpregel zato pred plug sužnje, ki jim pa to delo ni bilo všeč; zato so ga ubili. Tako sagas. Gotovo je, da se je naselil Ingolf ob zalivu, kjer stoji danes glavno mesto Islandije, Reykjavik, zaliv dima. Potomci njegovi so imeli veliko moč, predsedovali so thingom (sodili so) in odkazali novodošlecem pašnike. Novih naseljencev je bilo kmalu dosti, večinoma nezadovoljnežev iz Norveške, zlasti po letu 885., ko je Harald postal definitivni gospodar v domovini. Leta 930. so si Islandci sestavili skupne postave in ustanovili svoj parlament, Althing; še danes ima to ime. Okoli leta 1000. so sprejeli krščanstvo in Althing ga je proglasil ravno ob tisočletnici Kristusovega rojstva za državno konfesijo. Vsled vednih prepиров so se pa začeli vmešavati v islandske razmere Norvežani in rezultat je bil: leta 1263. preneha samostojnost otoka, ki postane norveška provinca. Ker se je pozneje Norveška združila z Dansko, je pripadel otok tej državi in ji tudi ostal, ko se je leta 1814. morala odreči vladni nad severnim kraljestvom. Omenimo naj še, da se je reformacija uveljavila na Islandiji kmalu po Lutrovem nastopu, v desetletju 1540—1550.

Ker stari kronisti opetovano omenjajo gozd, travo in milo podnebje, so nekateri sklepali iz tega na poslabšanje podnebja v historičnih časih. O tem seveda splošno ni govora; pač pa so se razmere sploh in v malem obsegu tudi klimatične izpremenile vsled neracionalnega postopanja Islandcev. Gozd je v polarnih pokrajinah nekaj jako dragocenega, a začetkoma niso znali ceniti njegove vrednosti in so sekali kar naslepo ne glede na prihodnost. Že v naših krajih je to usodepolno, kaj šele na severu, ko drevje ne raste tako hitro kot drugod. Posebnih gozdov itak ni bilo, a tudi to je bilo treba čuvati. Poglejmo le na Švedsko, kako zelo skrbi vlada za zopetno rast, vsako posekano drevo mora dobiti nadomestilo. In vendar, kaj je Islandija proti Švedski! Da iztrebljenje gozdov vpliva na podnebje, nam je zgled Kras, v najnovjšem času pa jugovzhodne pokrajine francoske. Gozd so posekali, kar ga je bilo, poljedelstvo je deloma zaradi tega prenehalo, — morali so se oprijeti živinoreje in ravno za to je podnebje

v onih krajih prikladno — ne posebno huda zima in milo poletje so najboljši predpogoj bujne rasti trav in zelišč — zgléd Irska in Angleška — in ravno to tudi kronisti zelo poudarjajo. Vrhutega pišejo tudi o ribištvu, o lesu, nanesenem po morskih tokovih, ter o ogromnih množicah ptic.

Normani odkrijejo Grenlandijo.

Potujočega na Islandijo je zanesel vihar Normana Gunnbjörna proti zahodu, našel je vrsto malih otokov in videl prvi obalo današnje Grenlandije, okoli leta 900.; kmalu za njim sta prišla iskat nove otoke Snäbjörn in Rolf z mnogimi tovariši, sta prezimila tam, a ker so nastali prepiri, so se Normani zopet umaknili na Islandijo. Prvo trajno naselbino na grenlandskih tleh je ustanovil Eirik Rdeči, podjeten, bojaželjen, neupogljiv Norvežan, sin Thorvalda. Rojen okoli 950. se je moral vsled uboja z očetom vred izseliti na Islandijo (970); a tudi tu ni dal miru, neprenehoma se je prepiral, več ubojev je že imel na vesti, zato so ga izgnali za tri leta. Opremil je večjo ladjo z vsem potrebnim in se podal s svojimi iskat deželo Gunnbjörnovo, okoli 980. Pri rtiču Farewellu je stopil na grenlandska tla, prebil tu prvo zimo, prihodnjo pomlad pa začel raziskovati novo pokrajino. Dobil je ostanke čolnov, sledove človeških bivališč itd., znamenja, da so že pred njim bili ljudje tukaj, Eskimi ali Skrälingi, kakor so jih imenovali pozneje normanski Grenlandci. Tri leta je ostal tu, se podal potem nazaj na Islandijo, a prihodnje poletje (najbrž 984.) zopet odplul z namenom, za vedno ostati v novem svetu. Imenoval ga je Grenlandijo, zeleno deželo, da bi privabil novih naselnikov. In res je odjadralo 25 ladij proti zahodu, a samo 14 jih je prispelo do obale, druge so se poizgubile.

Prvi v zgodovini nam o teh dogodkih poroča Adam iz Bremena, nekako 100 let pozneje, ime Grenlandija je bilo takrat na Danskem že znano; prvo islandsko poročilo nam pa napiše Are Frode v „islandski knjigi“. Pripoveduje takole: „Deželo, ki se imenuje Grenlandija, so odkrili in naselili od Islandije tja. Eirik Rdeči je ime moža iz Breidafjorda, ki se je peljal od nas tjakaj in se naselil na mestu, imenovanem od tedaj Eirikfjord. Dal je deželi označbo in jo imenoval Grenlandijo in rekel, da bo mnogo ljudi zaradi tega prišlo tja. Dobil so pa tam naselbine ljudi bodisi na vzhodu, bodisi na zahodu in ostanke čolnov ter priprav iz kamenja. Vidimo iz tega, da so bili tam ljudje, ki so se naselili na Vinlandiji in ki jih Grenlandci imenujejo Skrälinge. Začel je pa s svojimi usta-

navljati domove štirinajst ali petnajst let prej kot je prišlo krščanstvo k nam na Islandijo (to je bilo okoli 1000). Tako vsaj je pripovedoval Thorkelu Gellessonu nekdo na Grenlandiji, ki je bil sam spremljal tja Eirika Rdečega.“ Ta Thorkel je bil pa stric Areja Frodeja; zato je njegovo poročilo zelo zanesljivo.

„Eirikovo potovanje je eno najznamenitejših v zgodovini odkritja polarnih pokrajin; občudujemo izredno vztrajnost, vidimo dalekosežne posledice. Tri leta so zadostovala, da je raziskal deželo visoko gori ob današnji Davisovi cesti in se podal v notranje fjorde: 500 let prej nego so Portugizi zagledali deželo vnovič in 600 let pred John Davisom, ki se je imel za odkritelja te obale.“

Ob Eirikfjordu je ustanovil naselbino Brattalid (strmo pobočje), danes morebiti Igaliko, stacija Eskimov; njegovi potomci v Brattalidu so bili najimenitnejša rodbina v deželi. Naseljevanje je hitro naraščalo, začelo se je dosti živahno gibanje in promet ne le z Islandijo, temveč tudi z oddaljeno Norvegijo.¹ Okoli l. 1000. je bilo v Grenlandiji že toliko ljudi, da so mislili na vpeljavo krščanstva. Leif, sin Eirikov, je prišel leta 1000. po naročilu norveškega kralja Olafa Trygvasona z nekaterimi duhovniki na Grenlandijo nazaj in kmalu so bili vsi kristjani. Kakor pa povsod, tudi tukaj krščanstvo začetkoma ni bilo posebno globoko in Eirik sam je do konca svojega življenja daroval Vodanu in Thoru. Prihodnost je bila boljša in že okoli 1110. so dobili lastnega škofa, prvi je Arnald; zaznamujejo še 31 poznejših škofov do konca štirinajstega stoletja in nadalje, bili so pa zadnji seveda samo titularni, pač imenovani, a niso bili nikdar v Grenlandiji. Stolica je bila Gardar.

Vikingi v Ameriki.

Okoli leta 1000., torej ob istem času, ko so se Normani v „zeleni“ deželi seznanili s kristjanstvom, so prišli tudi na ameriško celino. O Vinlandiji pripoveduje Adam iz Bremena, okoli l. 1070., Are Frode v *Islendingabóku*, nato *Landnámabók*, *Kristnisaga* in *Heimskringla*, zgodovina norveških kraljev. V tej zadnji čitamo, kako je našel Leif Srečni „dobro Vinlandijo“. V teh sagah sta tudi dve pesmi, starejši od njih, govorita nam o deželi, kjer pijejo vino mesto vode.

Ker spadajo severne ameriške dežele deloma tudi med polarne, naj podamo še kratko poročilo

¹ C. Maurer: *Zweite deutsche Nordpolarfahrt in den Jahren 1869 und 1870 unter Führung des Kapitäns Karl Kolde-
wey, Leipzig 1873; dalje Nansen, Hassert, Dröber, Hellwald,
Andree i. dr.*

o najdbi Amerike po Normanih, kakor nam to orišejo sage. Sestavil in kritično pojasnil je vso stvar Nansen v svojem „Nebelheimu“; imel je o tem pretekle mesece tudi predavanja po vsej Evropi.

Saga pravi, da je jadral leta 999. Leif, sin Eirika Rdečega, iz Grenlandije direktno proti Norveški; jadrali so pa tudi obratno tako, ne da bi se dotaknili Islandije.

„Te čine lahko primerjamo največjim v zgodovini.“ Na poti nazaj ga je zaneslo v dežele, o katerih dotodaj ni vedel popolnoma nič; na polju je rastle pšenica in videl je vinska drevesa. Prišel je bil v „dobro“ Vinlandijo. Tu pristavi saga: „Ker se je bil dal na Norveškem krstiti, je zanesel krščanstvo tudi v Grenlandijo in odtedaj ga imenujejo Srečnega. Zgodilo se je pa to leta 1000.“

Za njim je poizkusil njegov brat Thorstein priti v Vinlandijo. Z dvajsetimi tovariši se je podal na pot, malo so vzeli sicer s seboj, a mnogo orožja in živil; niso pa dobili dežele, videli so samo Islandijo in ptice iz Irske ter se vrnili brez uspeha domov.

Kmalu nato se odpravi tretja ekspedicija s tremi ladjami; med pogumnimi mornarji čitamo imena Karlsevne, Snorre, Thorvard, Thorvald in Thorhall. Prišli so v deželo polno polarnih lisic, imenovali so jo Helluland, deželo kamenja, sedaj Labrador. Na daljnem potovanju odkrijejo drugo deželo z velikimi gozdi in mnogimi živalmi, imenujejo jo deželo gozdov, Markland; popis te pokrajine se strinja z naravo današnje Nove Fundlandije. Kmalu nato pridejo do dežele „čudnega obrežja“, Furdstrandir, nato pa v neki fjord, kjer pošljejo na ogled dva tekača iz Škotske, Hakija, moža, in Hekjo, ženo njegovo. Čez tri dni prideta nazaj, Haki prinese grozde, Hekja pa pšenično klasje. Zopet plovejo v neki fjord; pred njim je otok, okoli tega močni tokovi, imenujejo ga „rečni otok“. Toliko je bilo pa tam ptic in ptičjih jajc, da morejo komaj postaviti nogo mednje. Tedaj pa vzamejo iz ladij vse potrebno in si napravijo domovja. Imeli so s seboj raznoliko živino in izkušali so, dobiti od dežele korist. Dosti je tam gorovja in lepo je ogledati si okolico; tudi trave je dosti. Prezimijo tukaj, zima je zelo dolga; in ker se niso bili zadostno preskrbeli, jim je začelo primanjkovati živil in veslali so vun na prosto proti otoku ter pričakovali, če bi bilo kaj ujeti ali če bi jim morje kaj prineslo. Prosili so Boga in napravili različne obljube, a Bog jih ni kmalu uslišal. Slednjič jim morje prinese mrtvega kita, jedo njegovo meso, a vsi zbolijo. Ko so pa izvedeli, da je tega kriv Thor-

hall (kajti ta je bil še pogan in ni molil k Bogu kristjanov, temveč je klical na pomoč Thora), tedaj ga vržejo po bregu dol in prosijo Boga odpustčanja. Sedaj šele jim pošlje Bog zadostno število rib; spomladi (najbrže 1004) je bilo vsega v obilju. Thorhall se pa loči od njih in odjadra domov, a viharji ga privedo na Irsko, kjer umrje kot suženj.

Tovariši njegovi pa jadraro leta 1004. dalje proti jugu in pridejo do reke, ki pade z dežele v jezero in se šele potem izliva v morje. Pred izlivom je pa mnogo peska in samo ob plimi je možno priti v reko; pšenica raste na polju, vinska drevesa so povsod po gričih. V vsakem potoku je polno rib, v gozdu množina različnih živali.

Tu ostanejo pol meseca. Ko se pa nekega jutra ozrejo, vidijo devet čolnov iz kož, v čolnih pa vihte ljudje lesene droge in to dela šum kakor če bi kdo vihtel cepce. Šli so jim nasproti in oni so veslali proti Normanom in so bili zelo preseščeni; stopili so na suho. Bili so majhni možje in grdi, in grde lase so imeli na glavi. Oči so imeli velike in lica široka. Bili so nekoliko časa na suhem in so se čudili, potem pa odveslali in izginili na jugu.

„To je popis prvega zgodovinskega sestanka Evropecev z ameriškimi domačini.“ (Nansen jih ima za Indijance, ne za Eskime.)

Pozimi ni bilo nič snega in živina je ostala na prostem. Spomladi so Skralingi — to ime so naredili Normani domačinom — zopet prišli in začeli trgovati; najrajše so kupovali rdeče sukno, prodajali pa neustrojene kože; rjoveč vol jih je prepodil. Po treh tednih so se prikazali nanovo, pa ne več kot prijatelji, temveč kot sovražniki, in vnel se je vroč boj med njimi in Norvežani; slednji bežijo, a sovražnika ustavi hrabra žena Freydis in ga zapodi v beg.

Normanom se bivanje v tej deželi, ki jo sage imenujejo Vinland¹ (dežela vina), sedaj najbrž Nova Brunšviška, ni več dopadlo in sklenili so odjadrat nazaj proti severu. Četrtega poletja (1006.) so odšli iz Vinlandije, pluli mimo Marklandije, ujeli tam dva skralingška dečka ter ju vzeli s seboj. Pripovedovala sta jim, da leži njuni domovini nasproti druga dežela, kjer se izprehajajo možje v belih oblačilih. Ta dežela je po mnenju Grenlandcev, tako pravijo sage, Hvitrannaland (dežela belih mož) ali Velika Irlandija.

Ko so pluli proti severu, se je ločil od Karlsevna, načelnika ekspedicije, Bjarne z nekaterimi

¹ Profesor Söderberg pa piše Nansenu, da pomeni Vinland začetkoma morebiti toliko kot dežela trave oziroma paše.

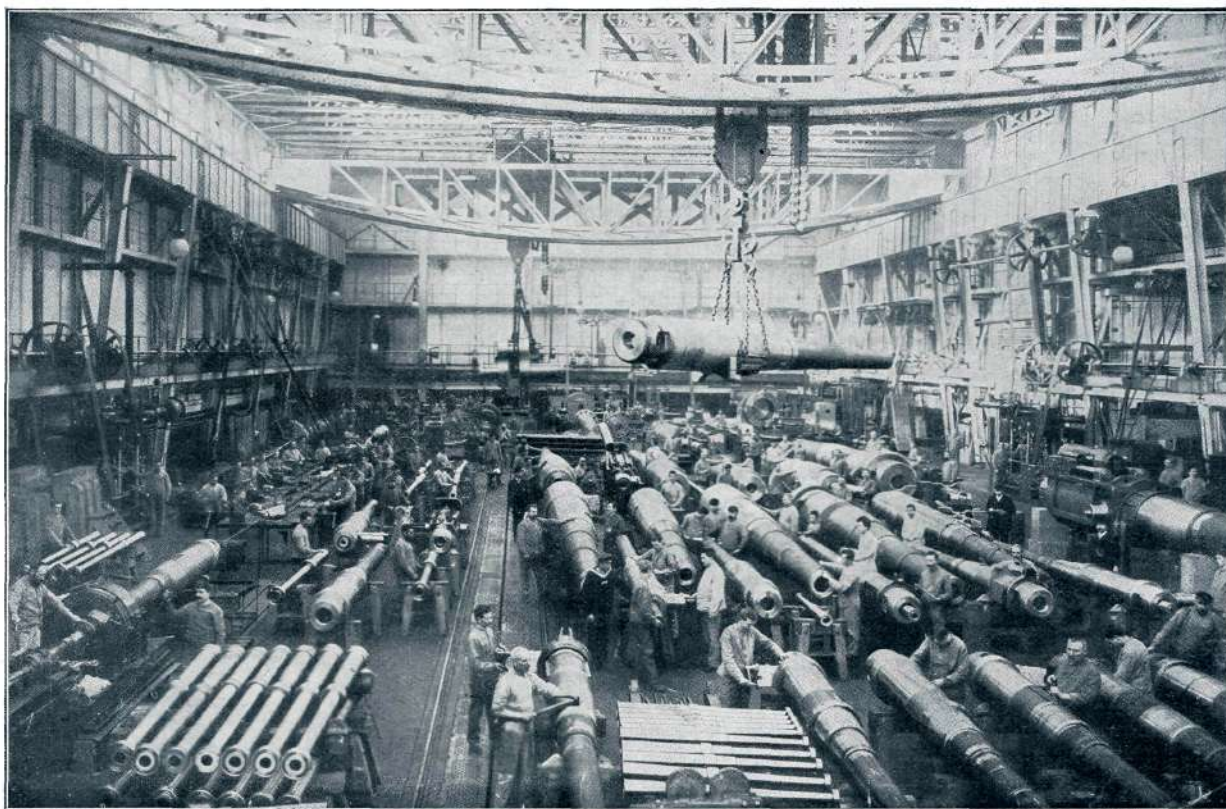

tovariši, a samo malo njih so pozneje videli na Irskem, o drugih ne vedo nič povedati. Karlsevne in njegovi spremljevalci so pa prišli nazaj v Grenlandijo in preživeli skupno z Eirikom Rdečim zimo 1006/1007, poleti 1007 se je pa podal Karlsevne nazaj na Islandijo in ostal tam.

Vse te pravljice nas spominjajo zelo na stara irska poročila o čudeznih plovbah po morju; pravljica o tekačih je vzeta tudi od drugod, ona o Vin-

pravljič pod imenom Vinlandija, ki pa ni uresničila njihovih nad.

Tudi pozneje še so imeli Grenlandci stik z južnimi pokrajinami; leta 1347. so po poročilu islandskih analov zanesli viharji grenlandsko ladjo, namenjeno v Markland, na Islandijo. Grenlandci so dobivali iz Marklandije hlode in les za stavbe, česar doma niso dobili; imajo samo les, ki ga naplavi morje, in pa grmičje brez in vrb.

V KRUPPOVI TVORNICI ZA TOPOVE.

landiji se naslanja na stare orientalske pravljice in pripovedke o srečnih otokih (Insulae Fortunatae), ki so bile v srednjem veku zelo razširjene (prim. pri nas o Indiji itd.). Tudi drugo je precej izmišljeno.¹ Osebe so pa kolikortoliko zgodovinske; ne vemo, kako daleč proti jugu so prišli; mislili so gotovo, da so odkrili deželo, poznano jim iz

¹ Prim. n. pr. knjigo: Kulturpflanzen der Weltwirtschaft, Leipzig 1909. Tam čitamo: Aber der echte Weizen wächst nirgends wild und nirgends wird der Same wilder Weizenarten von Naturvölkern zur Nahrung gesammelt.

„V deželi se skoro gotovo zaraditega niso stalno naselili, ker so bili predpogoji za to le slabi. Tudi so morali računati na vedne boje z domačini, bilo jih je pa le malo. Tudi ladij ni bilo dosti; ono malo število, ki so jih imeli, so uporabili za druga dela in semintja za kako potovanje v Marklandijo v svrhu dobave lesa. Pride k temu še okolnost, da je zveza z Ameriko polagoma ponehala in slednjič ponehala, v isti meri kakor se začinja propadanje grenlandskih naselbin in njihove zveze preko morja od konca 13. stoletja sem.“ (Dalje.)

Izjemnost predmetov, do skrajnosti individualizirana čuvstvenost, upor proti vsej tradiciji in temotnost je tudi delen vzrok, da poezija simbolizma ni poezija mase. Toda simbolisti si zaradi tega ne belijo glave; oni odrekajo masi pravico estetske sodbe in hočejo biti pesniki umske elite ter se sklicujejo na sodbo zgodovine.

V tem kratkem in površnem pogledu na francosko simbolistično slovstvo je ostalo mnogo neopaznega. Obdelati bi bilo treba posebe Baudelairea, Verlainea, Régnerja, Verhaerena; potem bi postalo bolj jasno, kaj so „dekadenti“ ustvarili

velikega in trajnega, medtem ko smo sedaj videli skoro samo njihove kurioznosti. Med njimi so veliki pesniki. Kar je zagrešila mladeniška ekscentričnost in napačna estetska teorija, je popravil živi umetniški čut.

Pa tudi z monografijami bi predmet še ne bil izčrpan; najzanimivejša vprašanja bi vendarle ostala nerešena. Kako je nastal simbolizem? Pod katerimi direktnimi književnimi ali morda filozofskimi vplivi se je razvila ta struja? Kako razvojno seme tiči v njej? In slednjič bi ne bilo brez pomena preiskati simbolizem na Slovenskem, njegov postanek in razvoj, njegovo domovino in njegove pridobitve.

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

Normanske naselbine v Grenlandiji.

(Dalje.)

Na dveh krajih so Normani ostali, v koloniji Österbygd v današnjem okraju Julienhaab in pa Westerbygd severozahodno odtod, v okraju Godthaab. Obe te naselbini sta na zahodni obali Grenlandije, med 60 in 65°N. Österbygd je bila gosteje poseljena, tam je bil tudi Eirikfjord z Brattalidom, vsega skupaj so našli 190 hiš, dvanajst cerkev, dva samostana, v Westerbygd pa štiri cerkve in 90 hiš. Če računimo na vsako hišo oziroma domovje sedem duš, dobimo 1960 prebivalcev, recimo 2000; ker so bili pa tako raztreseni, je bilo treba toliko cerkev. Drugi zopet pa naračunijo več prebivalcev, tako Fischer J. 3000 do 4000.¹ Četudi bi jih bilo toliko, je to število jako majhno. Škof je stanoval, kakor rečeno, v Gardarju, kjer so kakor drugod dobili v devetnajstem stoletju mnogo ostankov starih normanskih naselbin. Po pripovedovanju Italijana Nicolo Zeno so bili v teh krajih tudi vroči vrelci in en tak vrelc je grel s svojo toploto vse celice celega samostana in menihi so uporabljali vodo za pripravo jedil. Tudi pesmi so skladali in nekateri odstavki Edde so baje grenlandskega izvora.

Pokrajine severno odtod, kamor so hodili na lov, so imenovali Nordrsetur. Kako daleč proti severu so prišli, ne vemo natančno; mislijo, da do današnjega Upernivika (73°N, torej tako daleč

kakor Evropci šele v devetnajstem stoletju).¹ Gnala jih je proti severu poleg lova tudi radovednost, hoteli so odkriti nove kraje in videti Eskime, na katerih sledove so v Južni Grenlandiji sicer zadeli vsak trenutek, a Eskimi so bili izginili. Tako nam poročajo o dveh duhovnikih, ki sta se odpravila na pot samo zaradi Eskimov, videla marsikaj novega, a tudi ta dva nista zadela na domačine.² Neki Thorgil je prišel tudi na negostoljubno vzhodno obalo, a izgubil je ladjo in večino spremeljevalcev. Leta 1194. so odkrili deželo Svalbard (gl. str. 106), ki jo vidijo danes v otoku Jan Mayen ali pa v Spitsbergih.

Pečali so se Normani z živinorejo (ovce, koze, govedo, redili so tudi majhno vrsto konj) in z lovom na kite ter tulnje in bele medvede; lov je bil njihov glavni zaslužek, kitov navedejo 21 vrst, tulnjev šest vrst, za mroža so si pa na nejasnem, ali naj ga prištevajo kitom ali tulnjem. Tudi severni jeleni so bili takrat doma v Grenlandiji, sedaj jih ni več. Imeli so hleve za krave, konje, ovce in koze, skednje za seno, shrambe, ograje za malo živino, ograjeno polje, ravnoliko travnike

¹ Dobili so v teh krajih kamene z runami, ki nam pravijo, da so tukaj prezimili trije možje in zapustili poročilo o svojih dogodkih.

² Pač pa nam pripoveduje neki drug popis o Skrälningih, s katerimi so se sestali Normani ob obali Baffinovega zaliva, kojega so raziskali na vse strani, v notranjost in daleč proti severu. Potopis je iz leta 1237.

¹ J. Fischer: Die Entdeckungen der Normannen in Amerika, Freiburg i. Br. 1902.

in pašnike, prostore za čolne itd. Hiše so si zidali kakor na Islandiji iz kamenja in ruš, le izjemoma so uporabljali ilovico, shrambe i. dr. je bilo pa samo iz kamenja. Les jim je naplavilo morje, kakor že vemo, le semtertja so ga dobili tudi iz Marklanda.

V knjigi „Königsspiegel“, spisani v sredini trinajstega stoletja na Norveškem, čitamo marsikaj o tamošnji naravi in življenju Grenlandcev. „Je pa tukaj tako, da je vse drago, kar pride iz drugih dežel; kajti Grenlandija leži tako daleč od drugih pokrajin, da jo redkokdaj kdo obiše. In vse, s čimer si hočejo opomoči, morajo kupiti od drugih, bodisi železo ali pa tvarino za zidanje hiš. Te-le reči pa izvažajo v zameno za kupljeno blago: usnje, kože domače živine, kože tulnjev, zobove mrožev in vrvi iz mroževih kož.“ Omenimo naj, da imenuje papeževa bula iz leta 1282. desetino, ki so jo plačevali Grenlandci, in da našteje sledeče vrste: volovske kože, kože tulnjev in zobove mrožev.

„Ker pa vprašaš, ali je tam kaj žita ali ne, mislim, da je stem deželi le malo pomagano. Vendar se dobijo mošje, ki so poizkusili sejati, toda kljubtemu obstoji večina prebivalcev iz ljudi, ki ne vedo, kaj je kruh in ki sploh še nikdar kruha niso videli. — Malo je pa ljudi tukaj, kajti le mal del zemlje je toliko odtajan, da ga lahko obdelujejo. Če pa vprašaš, od česa živijo v onih krajih, ker nimajo žita, moraš vedeti, da ljudje živijo od več stvari kakor samo od kruha. Tako pravijo, da je tam dobra paša in velike hiše; kajti ljudje v Grenlandiji imajo dosti goveje živine in ovac in napravijo veliko surovega masla in sira. Ljudstvo mnogo živi od tega, potem pa tudi od mesa in različnega lova, bodisi na severne jelene ali kite ali tulnje ali pa bele medvede. In od tega se živijo ljudje v Grenlandiji.“

„Königsspiegel“ popisuje jako dobro led okoli Grenlandije in pravi, da se je tam že marsikdo ponesrečil, marsikdo se pa tudi rešil. Zlasti mnogo nesreč se zgodi na vzhodni obali, ki je čisto drugačna; zato so prišli tukaj tudi kvečjemu do 69°N. „Led je pa včasih tako raven, kakor če bi bil stal na morju samem, štiri do pet komolcev je debel in se razteza tako daleč od dežele proč, da morajo ljudje potovati do roba štiri do pet dni. Te ledene gruče pa se raztezajo bolj na severovzhodu in vzhodu kakor na jugu, jugozahodu in zahodu in kdor hoče priti na deželo, mora iti okoli nje v smeri proti jugozapadu ali zapadu, dokler ni izvun nevarnosti, ki mu preti od ledu, in šele tedaj sme jadrati proti suhemu. Večkrat pa se je zgodilo, da je kdo prehitro stopil na zemljo in zašel med led. Mnogi so poginili, mnogi

se rešili in nam pripovedovali o tem. Led je pa jako čuden: včasih je popolnoma miren, včasih zopet plove tako hitro po morju kakor ladja ob ugodnem vetru; so pa tudi na morju ledene gruče drugačne kakovosti, Grenlandci jih imenujejo „falljökklar“. Zdi se, kakor bi gledala visoka gora iz morja, in ne zmenijo se za drug led, temveč so same zase.“

Vedeli niso, ali je Grenlandija otok, ali pa je zvezana z Evropo in Azijo; vendar so mislili, da obstoji neka zveza z vzhodom zaradi živali, ki bi

SV. FRANČIŠEK ASIŠKI.
(Kip Fr. Pengova.)

po njihovem mnenju ne more živeti na otoku. Pripovedovala je neka pravljica o možu, ki je prišel iz dežele Bijarmijcev skoz deželo Finov peš v Grenlandijo in imel s seboj kozo, katere mleko mu je bilo v hrano.

Podnebje je po teh starih poročilih dosti ugodno; pozimi je vedno tema, poleti dan, a solnce ima več svetlobe nego gorkote; vendar pa slednja zadostuje, da raste dobra in lepo dehteča trava na krajih, kjer se zemlja sploh odtaja. Tudi o polarni luči govorijo; mislijo pa, da je to specialno grenlandska prikazen; razlagajo jo na različne načine.

Henrik Rink, nekdanji guverner danskih naselbin v Grenlandiji, je bil tam 16 zim in 22 poletij, piše leta 1877.: „Čudimo se, kako so mogli Eirik in njegovi nasledniki v par letih odkriti toliko neznanega, kar so mogle v modernem času šele opetovane ekspedicije v preteku enega stoletja, podpirane od vseh mogočih faktorjev: veda je napredovala, izumili so nove iznajdbe, vlade so jih podpirale. Prva ovira, na katero so zadeli Normani, je bil rob v vodi plavajočega ledu (nemško: Treibeis), ki navadno oklepa deželo in je splošno tako ozek, da brodarji deželo vidijo, a zopet tako gost in debel, da ga skoro ni mogoče prodreti. Če se pa komu posreči priti na obalo, zadene na labirint skal, otočičev in strmega predgorja, vse prazno in zapuščeno, na prvi pogled brez vsega, kar bi moglo nuditi človeku sredstva za obstanek. Številni zalivi se vijejo med otoki in polotoki v notranjost dežele in tu, 50—60 km in še dalje od začetka zalivov, vidimo male koščke ravne zemlje, ki se je zdela starim odkriteljem tako nekako pripravna za naselitev. Kako so pa dobili te krpice ravnega sveta, daleč oddaljene druga od druge, popolnoma skrite za skalnatim predgorjem, pokritim z ledom, temu ravno se moramo čuditi. (Tu popisuje Eirikove borbe in pravi nazadnje:) Četudi dandanes to obalo poznamo čisto natančno, četudi imajo Danci tukaj čez sto let svoje naselbine, vendar nismo zasledili krajev, pripravnejših za koloniste, kakor so oni, ki jih je označil Eirik svojim tovarišem.“

Grenlandci in Eskimi; naselbine propadejo; Grenlandci izginejo.¹

Eskimi so najsevernejši narod na zemlji; „pokrajine morskega ledu in mraza so njihov svet“. Stanujejo od polotoka Čukčov do vzhodne grenlandske obale in v teh mejah so se razvili do naroda, kakršen so danes. Vsi so istega plemena in

¹ Po Nansenu.

govorijo isti jezik. „Oči imajo majhne in poševno ležeče; nos majhen in potolčen, ozek med očmi, spodaj širok; lica so široka in okrogla s predstojnimi kostmi, čelo navzgor vedno ožje, spodnji del obraza širok in krepko razvit, lasje črni in gladki, polt svetlorjava. Povprečno niso zelo majhni, kakor se navadno čita, temveč bolj srednje postave.“

Odkod so prišli, ni natančno določeno; središče njihove kulture je lov, zlasti lov s harpuno, deloma v kajaku, deloma ob robu ledu. Ker je na zahodni obali Severne Amerike vse polno morske divjačine različnih vrst, vidijo v teh krajih zibelko njihove kulture, na podlagi katere so si osvojili vse arktične pokrajine ameriške. Vedno so živeli tam, kjer je bilo dosti divjačine.

Gotovo so že dolgo časa bili sami zase, ker se tako zelo razlikujejo od drugih narodov.

V Grenlandijo so prišli mnogo pred Islandci okoli Baffinovega zaliva čez Smithsund. Prometna sredstva so jim bila kajak in drugi čolni na prostem morju; na ledu pa sani z vpreženimi psi. Tako je tudi danes: Poleti lovijo v kajaku, pozimi s pomočjo sani; v tem letnem času stanujejo najrajši v hišah (kočah) iz kamnja ali pa tudi iz snega, poleti pa potujejo okoli in iščejo krajev, pripravnih za lov v kajaku. Tako so prišli v Grenlandiji proti jugu do 72—68°N, naprej proti jugu pa ne, ker se lov ne izplača več. Na vzhodno obalo so dospeli ali od Smithsunda naprej okoli Severne Grenlandije, ali pa od juga proti severu; vprašanje še ni rešeno.

Grenlandci so jih imenovali Skrälinge in jih imeli za zle duhove, o katerih je najbolje molčati; zato tudi tako malo govorijo o njih (besedo skräling so rabili v začetku sploh za izraz = škrat). Da so dobili Normani tukaj sledove njihovega bivanja, o tem smo že govorili. Historia Norvegiae (v 13. stoletju) poroča, da so Norvežani bili že informirani o Eskimih in da so ti večkrat zadeli skupaj z Grenlandci in se takoj tudi bojevali z njimi. Sage pa pripovedujejo malo o Eskimih, samo na dveh mestih. Morebiti so bili na Islandiji že tako znani, da se ni izplačalo govoriti o njih, vrhutega so bili pogani in zato je bilo najbolje, nič jih omeniti, kakor tudi ne marajo omeniti zlih duhov. V evropski literaturi večkrat čitamo o njih, saj so bili Evropcem čisto tuji in se je zato izplačalo posvetiti jim par vrstic.

Grenlandci pozneje v Skrälingih najbrže niso videli več svojih sovražnikov, zlasti ne, ko so se Eskimi pomnožili in se začeli seliti polagoma proti jugu, dočim so Grenlandci vedno bolj izgubljali zvezo z evropsko domovino. Naselbine normanske

so cvetele v 11. in 12. stoletju, deloma še v trinajstem, potem pa nastopi propadanje, poročila so vedno bolj redka, od leta 1410. naprej sploh prenehajo in Normani izginejo iz zgodovine. Vzrokov je več, zlasti izpremenjeno razmerje do Norveške. Okoli leta 1260. se je dotedaj prosta Grenlandija vdala Norvežanom, trgovina je postala kraljev monopol, samo njegove ladje so brodarile na „zeleni otok,“ navadno samo ena, imenovana „Knarre“ in „ravno to je bil začetek konca“. Za vsako vožnjo je potrebovala več let, večkrat se je tudi potopila; od leta 1410. naprej pa izgine vsak stik; vsaj nič več ne slišimo o tem. Vrhutega je bila Norveška nesrečna v domačih razmerah in popolnoma so pozabili na oddaljeno Grenlandijo, zlasti še, ko so se skandinavske države leta 1397. združile in je postalo glavno mesto Kodanj. Ko je zveza z Norveško prenehala, je prenehalo tudi vsako bodrilo, vsaka opora; dobivali niso več ne železa, ne kruha, ne moke, živili so se samo od mesa, kar gotovo ni dobro vplivalo na njihov razvoj (Eskimi so pa odnekdaj navajeni na tako hrano in zato jim ne škodi); a tudi živinoreja je nazadovala; začele so jih moriti nalezljive bolezni, zlasti „črna smrt“, ki je razsajala v 14. stoletju v Evropi in so jo zanesli tudi v Grenlandijo.

Ni čuda, da so stopili ostali Normani v prijaznejše odnošaje z Eskimi, na katere so bili takorekoč navezani, zapustili so svojo vero in se najbrže popolnoma pomešali z njimi; najprvo gotovo v severni Westerbygd, potem pa še v drugi. Ko so deželo zopet odkrili, so dobili tam samo Eskime. Da bi bili Eskimi Grenlandce iztrebili, tega Nansen ne verjame.

O zadnjem potovanju na daljni severni otok slišimo leta 1406.; morebiti je še pozneje kdo šel tja, a nam ni znano. Leta 1406. so se podali trije Islandci iz Norvegije v domovino, a jih je zaneslo in prišli so v Grenlandijo, ostali tam štiri leta in prišli leta 1410. nazaj na Norveško; njihova imena so: Thorstein Helmingsson, Snorre Thorvason in Thorgrim Solvason.

V drugi polovici 15. stoletja niso v Evropi nič več vedeli o odkritju Grenlandije in Amerike, vse je bilo pozabljeno. Sicer je še okoli leta 1490. papež Aleksander VI. imenoval nekega benediktinca za grenlandskega škofa, a pripomnil je, da že osemdeset let niso nič slišali o tamošnjih kolonistih. Listine, tičoče se Grenlandije, so obležale neopažene v vatikanskih arhivih in v islandskih bibliotekah.

Leta 1908. sta šla Amerikanca Stefansson in dr. Anderson v porečje Mackenzieja v Britanski

Severni Ameriki; tri leta niso skoro nič slišali o njih, šele sredi leta 1911. sta poslala več pisem v Novi York. Raziskovala sta pokrajino med Mackenziejem, Velikim Medvedjim Jezerom in reko Coppermine (copper = baker), obiskala tudi južni del velikega otoka Viktorialand (pravzaprav je Viktorialand samo del otoka, ki ima več imen). Tu in pa na celini sta videla več eskimotskih rodov, ki nikdar še niso bili naletili na bele ljudi; eden teh rodov ob reki Dease, ki se izliva v Veliko Medvedje jezero, je bil podoben Skandinavcem in sklepala sta iz tega, da imata pred seboj ali potomce starih Grenlandcev ali pa potomce udeležencev Franklinove ekspedicije (o tej pozneje). Dosedaj jima še nihče ne verjame, Franklinova ekspedicija se je ponesrečila ob otoku King William-Land, ki je jako daleč odtod, in nihče še ni dobil sledi od nje, akoravno je šlo kakih sto manjših ekspedicij iskat njene ostanke; da bi bili pa potomci starih Grenlandcev, je še neverjetnejše. Najbrže so vnuki lovcev, ki so se ob Hudsonovem zalivu pomešali z Eskimi.¹

Adam iz Bremena, okoli 1070.

Z odkritji Normanov preneha starejša doba polarnih potovanj srednjega veka, šele koncem petnajstega stoletja si upajo Italijani in Portugizi v pozabljene pokrajine, misleč, da odkrivajo nov svet. Splošno so imeli v poznejšem srednjem veku skoro ravnotako čudne nazore o severu kakor prej, dokaz za to nam je Adam iz Bremena. Sicer jako učen mož, vendar ni mogel premagati predsodkov tedanjega časa. Ne pripoveduje nam samo o skandinavskem severu in njega prebivalcih, poroča tudi o Islandiji ter prvič v literaturi o Grenlandiji in celo o Vinlandiji. Okoli leta 1067. je prišel Adam v Bremen ter postal tam voditelj škofijske šole, je bil tudi nekoliko časa na dvoru danskega kralja Svein Estridsona. Ta kralj je imel izvrsten spomin ter je pripovedoval Adamu tako natančno o vseh činih svojih normanskih barbarov, kakor če bi bil imel vse napisano. Adam je pazno poslušal ter uporabil popis severnih dežel v četrti knjigi svojega velikega dela o zgodovini cerkve na severu. Norvežani so reven narod, za to plovejo po vsem svetu in ropanje po morju jim prinaša največje bogastvo. Odkar so pa postali kristjani, je bolje; celo plemenitnike redi živinoreja in delo rok. Blizu dežele Estov prebivajo Amaconke, njihovi otroci moškega spola so pasjeglavci; glavo imajo na prsih in lajajo, videti jih je kot ujetnike

¹ O tem tudi Peterm. Mitteilungen, 1911, 11, stran 274—75.

po ruskih sejmih. „V Sklavoniji in Rusiji (Ruzia) lovijo bizone.“

Visoko na severu, naprej še od Norvežanov, pa stanuje poganski narod čarodejcev, ki pozna usodo vsakega človeka na zemlji in ki ima tako močne pregovore in reke, da potegnejo z njimi velikanske kite na breg. Tam so tudi gozdni možje, oblečeni v kožuhovino, govoreč neznan hreščoč jezik. Ne morejo živeti brez snega in prehitijo divje živali v najglobljem snegu. To so Skridfinni. (Glede čarovnij itd. pozneje pri Laponcih.)

Nadalje je pa samo morje, ki oklepa celo zemljo, led je tam in tema, morske pošasti se preganjajo po gostem slanjem morju. (Tu se spom-

z roparskimi napadi. Kakor pravijo, je prišlo pred nedavnim časom krščanstvo k njim.“

Tudi o Vinlandiji vé poročati. „Vrhutega je govoril danski kralj še o nekem drugem otoku, ki se imenuje Vinlandija, ker raste tam trta kar sama in daje najboljše vino. Obilo je v tej deželi nesejanega žita.¹ Za tem otokom, pravi danski kralj, pa ni v morju nobene dežele več, kjer bi bilo možno stanovati, temveč vse, kar je zadaj, je polno ledu in neizmerne teme. To je izkusil nedavno Harald, knez Normanov; želja, izvedeti kaj novega, ga je gnala v severni ocean, prebrodil ga je v celi širjavi s svojimi ladjami, meje izgublajočega se sveta so se slednjič stemnile pred njegovimi očmi in komaj še je obrnil ladje ter ušel velikanskemu vrtincu v prepadu.“

Med drugim ima Adam v svojih spisih tudi poročilo o potovanju frizijskih plemenitašev proti severu. Imenujejo jo prvo nemško ekspedicijo proti tečajju.² Adam pripoveduje: „Nadškof Adalbert blagega spomina mi je pravil, da je jadralo za časa njegovega prednika nekoliko plemenitašev iz Frizlandije proti severu, da bi raziskali morje; kajti po mnenju ljudi ni od izliva Vezere v ravni črti nobene dežele več, temveč samo morje, imenovano Liber-morje. Da bi torej izvedeli resnico o tem interesantnem vprašanju, je šla cela družba z velikim veseljem od frizijskega brega na pot. Pustivši za seboj na eni strani Dansko, na drugi

NAJSEVERNEJŠA POŠTA.

nimo na pljuča pri Pytheasu, na mare cronium, concretum, pigrum itd.)

Otok Thule, v neznanski razdalji od drugih, leži daleč zunaj v oceanu in Adam pravi, da ga zelo malo poznajo. Ko se solnce obrne, ni tam nikake noči in obratno. „Sedaj imenujemo Thule Islandijo zaradi ledu, po katerem je morje zvezano.“ Zelo velik je ta otok, veliko narodov prebiva na njem, hranijo se od mesa živine in se oblačijo v volno. Sadja nimajo in zelo malo zalogo lesa, zato živijo v podzemskih jamah skupno z živino. Led je od starosti tako črn in suh, da gori (vulkanski pojavi).

„Je pa še veliko drugih otokov v oceanu in Grenlandija ni najmanjša med njimi. Ljudje so tam modrozeleni od morske vode in od tega je dobila pokrajina ime. Živijo nekako tako kakor Islandci, a so grozovitejši in nadlegujejo brodarje

Britanijo, so prišli do Orkadskih otokov, pustili jih na levi, ravnotako Norvegijo na desni ter dospeli po dolgi vožnji do ledene Islandije. Odtod so plovili še dalje do najskejnega severa, priporočivši svoje nadaljno potovanje vsemogočnemu Bogu in svetemu Willebadu. Prišli so pa naenkrat v ono temno meglo otrplega oceana, ki so jo komaj prodrli z očmi. In glej, nestanovitni tok morja, ki se obrne tam gori nazaj k skrivnim studencem svojega izvora, je potegnil s seboj brodarje, ki so bili v hudi stiski in so že obupovali ter mislili samo

¹ Glede vina in žita je pripomniti isto kot prej; tudi Normani so poznali pravljice o „srečnih otokih“, ki so morale biti takrat splošno razširjene in so zašle tudi v Adamov popis.

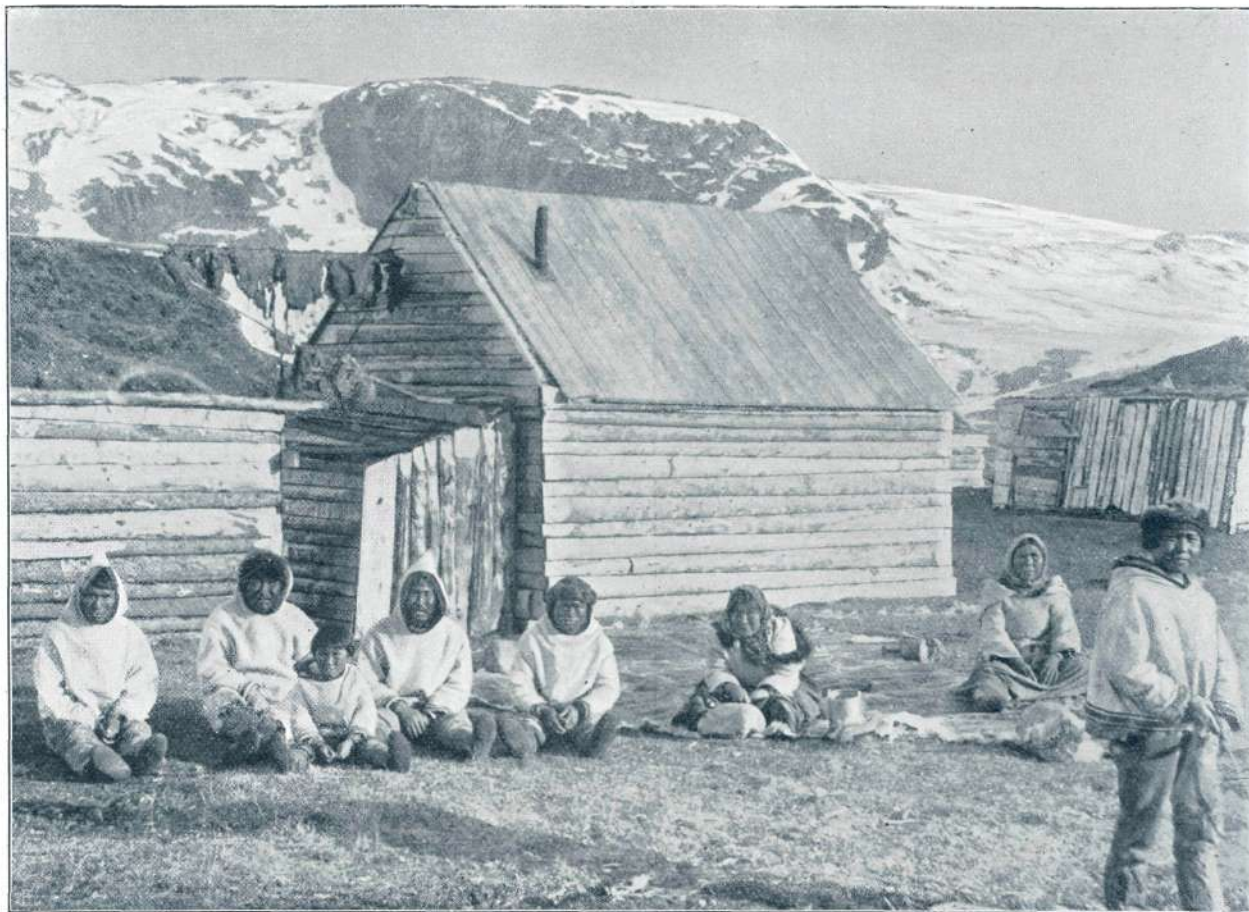
² J. G. Kohl: Die erste deutsche, von der Weser aus um das Jahr 1040 veranstaltete Entdeckungsreise zum Nordpol. Peterm. Geogr. Mitteilungen 1869, str. 11—19.

na smrt. Tam, pravijo, je oni vrtinec s prepadom, ona globočina brez dna, ki požre vse morske tokove ter jih zopet vrže na dan, in to imenujemo plimo in oseko. Zopet so se priporočili Bogu, naj se usmili njihovih duš; sila morja, kipečega nazaj, potegne nekatere ladje popolnoma za seboj, druge pa vrže po dolgem ovinku nazaj. Pomažali so si z veslanjem in z božjo pomočjo so bili rešeni. Tako so srečno ušli meglam in mrzli ledeni pokrajini ter nenadoma priveslali pred neki otok, obdan od visokih kleči kakor mesto od zida. Hoteli so si

Po tolikih čudeznih dogodbah so dospeli v Bremen, kjer so vse natančno po vrsti povedali nadškofu Alebrandu; nato so pa za rešitev in srečno vrnitev darovali Bogu in njegovemu spoznavalcu Willebadu.“

Potovanje Frizov nas po vseh okolnostih prepriča, da so bili res daleč za Islandijo, kako daleč, tega seveda ne povedo. Kar je čudeznega, je izraz takratnega naziranja o polarnih pokrajinah. Najbrže so odšli iz Bremena, namen jim je bil odkritje in raziskovanje neznanih dežel, morebiti

ESKIMI PRED SVOJIMI KOČAMI.

ga ogledati in so stopili na suho in našli ljudi, ki so se opoldan skrivali v podzemskih votlinah. Pred votlinami je bilo vse polno posod iz zlata in druge dragocene tvarine; vzeli so kolikor so mogli vleči ali nesti in se veseli podali zopet proti ladjam. Ko pa pogledajo nazaj, vidijo za seboj može čudovite velikosti, ki jih imenujemo pri nas ciklope, in pred njimi izredno velike pse. Enega izmed rudarjev so prijeli ter ga takoj raztrgali, ostali so pa prišli srečno na ladje; a ko so bili že na morju, so velikani še vedno vpili za njimi.

tudi razširjenje krščanstva, misijoni itd., zlasti če je nadškof iz Bremena sam pomagal pri odpravi ekspedicije, kar je zelo verjetno. Da so imeli pa frizijski junaki tudi stranske namene, vidimo iz zadnjih stavkov, ko pridejo na neki otok in vzamejo kolikor morejo; imenovani otok imamo iskati med shetlandskimi ali pa med Färöeri, in skoro gotovo so se hoteli Frizi tudi malo maščevati za ropanja Normanov na Nemschem, v njihovi domovini. Normani so bili morski roparji in zato so imeli toliko zakladov nakopičenih. Rečemo lahko,

da je bila to v srednjem veku prva res polarna ekspedicija, odpravljena z namenom, raziskati severne dežele in priti do tečaja (in ultimum septentrionis axem).¹

Nekoliko let potem je poizkusil prodreti normanski kralj Harald Hardrade (Strogi) vnovič proti tečaju. Bilo je to najbrže okoli l. 1060.; popis zopet pri Adamu. Hotel je spoznati kakovost in prostranost morja onostran Thule (Islandije), a tudi on je s težavo in z naporom ušel „strašnim prepadom“ in vrtincem na koncu sveta, obdanem s temno meglo.

Kakor so se pobratili Frizi okoli leta 1040. v svrhu polarne ekspedicije, tako čitamo sto let pozneje o enakem podjetju Arabcev² iz lizbon-

¹ Liber - morje; severonemška beseda libberig pomeni gostotekoče; morje se imenuje zato tako, ker zamrzne in se pokrije z ledeno mešanico (Eisbrei). V to morje so potem tudi prišli in niso mogli naprej, ker je začelo zmrzovati. Vrtinec je pa morebiti tok ob Vzhodni Grenlandiji; zahteval je nekaj žrtev. Nikakor pa ne smemo misliti na plimo in oseko; to je, kakor rečeno, samo odmev takratnega naziranja o različnih pojavih.

² Peschel: Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen, Stuttgart 1877.

skega pristanišča. „Bili so vsi sorodni med seboj, pripravili so si vse potrebno za tako dolgo pot in sklenili so, ne vrniti se prej, dokler ne pridejo do najskrajnejše točke temnega morja,“ pravi Humboldt. Baje so plovili petintrideset dni po morju, a ne v smeri proti severu, temveč proti jugozapadu. Imenujejo jih „Al Magrurim“, blodeče brate ali pa ljudi, ki jih je varal up.

V smeri proti zahodu se je pa podal kmalu nato princ waleški, Madoc ap Owen Guineth; prišel je s svojimi tovariši v neznano deželo, južno-zahodno Islandije, videl tam marsikaj čudnega in pripovedoval o tem doma, vrnivši se iz tujine. Rojaki njegovi so hoteli obiskati znamenite nove kraje, vsi skupaj so se odpravili na pot z desetimi ladjami, a nihče več ni slišal kaj od njih. — Zopet sto let pozneje, 1281., ploveta po Atlantiku Genuezana Vadino in Guido Vivaldi, hoteč raziskati meje oceana; izginila sta, nič več se nista vrnila. Ista usoda je zadela najbrže tudi druga dva Genuezana, Teodozija Doria in Ugolina Vivaldija, ki sta šla (1292) morebiti iskat izgubljeno ekspedicijo, zraven pa tudi imela namen, spoznavati morje in njege obale. Ničesar ne slišimo o njihovih uspehih. (Konec.)

VELI ŠOPEK.

Zložil Leopold Turšič.

Pred mano šopek velih cvetov
od ljubljenih natrgan rok . . .
Bogat sem bil, ko sem prejel ga,
zdaj šopek je in jaz ubog.

Srca skrivnostno hrepenenje,
kaj vračaš v daljo se? — Zamri!
Le solza kane naj na cvetje,
morda ga zopet — oživi . . .

OČE IN SIN.

Zložil B. Francè.

Pa je izžarelo jutro in poldan,
in ko se je nagibal že večer,
prav tih in lahek in zoran,
v srcu je očetovem zaplal nemir.

„Poglej, sin, to polomljeno drevo,
kot megla hipoma je vstalo
in ko nad njim je završalo,
vpognilo ga je in zlomilo na zemljo . . .“

„Moj oče —
zastonj za sina se bojiš!
Jaz iščem daljni, sveti paradiz
in kdor je mož,
(na čelu mojem čitaj, videl boš)
in kdor življenje s takimi očmi
zre kakor jaz — poti ne izgreši!“

In ko sem spet zapustil krov
domači: en zdihljaj za me,
zaupanje in blagoslov —
bolj močno, bolj veselo je srce . . .

kakor je Sokratu sledil Platon in temu Aristotel. Platon in Aristotel — to sta predstavnika prave filozofije, ki sta se s svojim naukom povzpela do nadzemskih sfer, do enoboštva, in sta na Rafaelovi freski idealno središče,¹ v njih je pač človeško naravno spoznanje doseglo svoj višek. Zato tudi špičasto-bradi mladi filozof kaže mladeniču, vprašujočemu, kje dobi po dovršenih študijah pravo filozofijo, na Platona in Aristotela. V spoznanje ideje nam pripomorejo tudi posamezni filozofi na desni, skeptik, samotni starec in drugi, ki jih pa žal ne moremo prav doumeti, a to je skoro gotovo, da so ti samotni filozofi učitelji napačne filozofije, zaradi česar jim Rafael tudi ni dal učenecv, češ, napačna filozofija naj se ne trosi med mladež. Rafael je torej naslikal v posameznih

¹ Kako je to dosegel, gl. Wölflin n. n. m. in Gietmann S. J. u. Sörensen S. J. Kunstlehre in fünf Teilen, IV. Herder 1901, 86 s., kjer najdeš tudi precej o finih, natančno preračunanih, preprostih razmerjih.

skupinah sedmero artes liberales in filozofijo, Platonovo in Aristotelovo, ki učita branje enega osebnega breztvarnega Boga, pa tudi drugo, tako filozofijo skepticizma in drugo napačno, ki naj se pa ne goji socialno, iz česar moremo sklepati, da artes liberales — vse tedanje pozitivno znanje venča špekulativna filozofija. So pa potrebne za študij filozofije, kakor priča od spodnje skupine navzgor speči mladenič, so podlaga, na kateri je šele mogoče začeti s filozofično špekulacijo, ki vede do Boga, do transcendentnosti, če je prava, kakor se je res zgodilo pri Platonu in Aristotelu. Zato je vse človeško spoznanje venčano v filozofiji in torej vodi do spoznanja bivanja božjega, naj si bo že neposredno ali pa samo posredno, tako govori Scuola d'Athene, kjer Rafael ni naslikal nobenega krščanskega znanstvenika zato, ker je ta že deležen božjega razodetja in bi bilo to v nasprotju z Rafaelovo težnjo, da naslika samo naravno spoznanje. (Dalje.)

BORBE Z LEDOM IN TEMO.

Spisal dr. V. Šarabon.

(Konec.)

Polarne pokrajine na kartah in v geografski literaturi srednjega veka.¹

Prej smo omenili potovanje Arabcev po Atlantiku; Arabci so bili nad vse znameniti geografi, pri čemer jih seveda bujna orientalska fantazija večkrat zapelje do marsikakega pretiravanja. V isti sapi, ko govorijo o zemlji kot krogli, pišejo o kitih in kačah, dolgih dvesto komolcev, zato lahko požro cele slone.

Arabec Ibn Hordadbeh piše: „Severno Slovanov, kjer leži ob morju mesto Tulia, ne plove nobena ladja, noben čoln in nič ne pride od tam. Ravnotako je morje, v katerem leže srečni otoki; nihče ne jadra po njem in nič ne pride od tam, leži pa tudi na zahodu. Rusi (Nansen pravi, da je mislil s tem imenom Skandinavce, kar je pa jako dvomljivo), ki spadajo k plemenu Slovanov, potujejo iz najzadnje slovanske dežele na obale Sredozemskega morja in prodajajo tam kože bobrov

in lisic in tudi meče.“ „Ruski trgovci so potovali tudi ob Volgi do Kaspija in njihovo blago so prinesli včasih velblodi do Bagdada.“

Tudi veliki zahodnoarabski geograf Idrizi govori med drugim o Skandinaviji. „Veliki otok Norvaga je večinoma pust. Na tem otoku so tri obljudena mesta, dve v onem delu, ki je obrnjen proti Finmarki, eno pa v onem, ki se približuje deželi Danamarkha. Ta mesta so čisto enaka, malo imajo obiskovalcev, malo je tam živil vsled pogostega dežja in neprestane mokrote. Sejejo žito, a je morajo požeti, ko je še zeleno, ker sije solnce pri njih tako redko. So pa tam tako obširna drevesa, kakor jih dobimo drugod le malo. Pravijo, da stanujejo v teh krajih divji narodi po pustinjah, da imajo glavo kar na plečih in nimajo vratu; prebivajo pa v drevesih in si napravljajo tam stanovanja. Živijo od želoda in kostanja. Mnogo je živali, ki jo imenujejo biber (bober), a ta je manjši kakor oni na izlivu Rusije (ruskih rek).“

Saxo Grammaticus je pisal sto let po Adamu zgodovino Danske in vpletel vmes tudi čudežno potovanje kralja Gorma. To potovanje nam priča, da so bili pozabili na Ottarja in si predstavljali daljni sever tedaj kot deželo smrti.

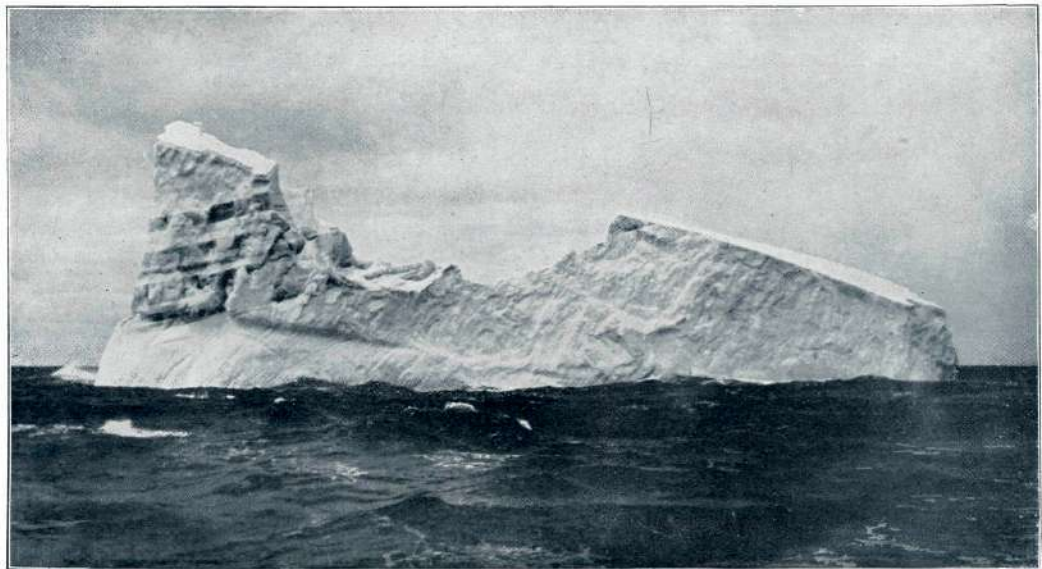
¹ Viri zlasti: Nansen, Nebelheim; Friedrich von Hellwald: Im ewigen Eis. Geschichte der Nordpolfahrten von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Stuttgart 1881; Dr. Karl Weinhold: Die Polargegenden Europas nach den Vorstellungen des deutschen Mittelalters, Wien 1871.

Miti in pravljice nam pripovedujejo, da so položili Skandinavci svoje mrtvece na ladje ali v čolne ter jih prepustili vodi in vetru, naj jih prepelje v neznano deželo, kjer ima domovje smrt. Saj so celo v trinajstem stoletju imeli Nemci Britanijo za mrtvaški otok. Ni čuda, da se polasti domišljija teh neznanih pokrajin in nam ustvari celo v Norvegiji sami domovje velikanov, Jotunheim, ali pa Alfheim, domovje vil. Mislili so, da je Grenlandija zvezana po neobljudenih pokrajinah z deželo Bijarmijcev, ker sicer bi ne bile mogle priti tja različne živali, zajec, volk in severni jelen. Seveda je moralo biti v tem slučaju morje severno Norvegijske zaprto, imenovalo se je Hafsbotn, morski zaliv.

nevarne potovalcem v Grenlandijo (to je zopet resnično); marsikake pošasti stanujejo v morju: kití, ki zdrobijo najmočnejše ladje, enooki mroži, neka riba brez glave in repa itd. Razumemo tedaj, če so imenovali Belo Morje Gandvik = začarani zaliv. Različna poznejša potovanja so nazore seveda zopet predrugačila. Natančno so te pokrajine poznali seveda že prej imenovani ribiči in lovci.

Karte srednjega veka so večinoma takozvane kolesne ali T-Karte.¹ V sredini je navadno Jeruzalem, raj na najskrajnem vzhodu Azije, ki je pa na karti zgoraj, sredozemsko morje pa, tvoreč deblo črke T, je obrnjeno proti spodnjemu delu karte. Poprečna črta pri črki T je reka Tanais

PLAVAJOČA LEDENA GORA.

Visoko nad tedanjim naziranjem je že imenovano „kraljevo ogledalo“, „Königsspiegel“; avtor je neznan, delo ni popolno, spisano je okoli l. 1240. Zelo je zanesljivo, in sicer vedno bolj, čim dalje gremo proti severu. Natančno in zanimivo govori o vulkanizmu, razlaga vzroke islandskega podnebja (mraz vsled bližine Grenlandije itd.), popisuje led v notranjosti Grenlandije i. dr., o drugih ameriških deželah pa ne omeni ničesar, ker ni dokončano.

Marsikaj čitamo v „breve chronicon Norvegiae“, ki je menda nastalo tudi v 13. stoletju. A tu je zopet veliko pravljič itd.; ribiči, ki jih je vihar zagnal na Norveško, so videli med Grenlandijo in Bermlandijo (deželo Bijarmijcev) velikane in amaconke; od Bermlandije naprej je ono globoko morje z vrtinci in ledenimi gorami, ki so

(Don), Črno Morje in Nil; vse drugo, tako otoke, so razpostavili in porazdelili po okusu ali pa po prostoru, ki je bil na razpolago. O Grenlandiji itd. ne vidimo ničesar, pač pa se prikažejo zopet srečni Hiperborejci in drugi sicer že pozabljeni narodi. Menih Higden, okoli l. 1350., ima sledečo razporedbo: Skandinavija leži ob Črnem Morju skupaj z deželo Amaconk in Masagetov, severno je Gotija; otoki pred severno Evropo so: Norvegija, Islandija, Vitlandija z malikovalskim narodom, Tile (Thule) in Dacija (Dansko) z bojevitim narodom (gens bellicosa) približno na severnem tečaju. Karto si je skoro gotovo nekje izposodil,

¹ Prvi ima jasno izraženo razdelitev T-Karte sv. Avguštin. Obliko je dobila T-Karta po Izidorju, škofu iz Sevilje (Isidor Hispalensis); zemeljski krog, oblit od morja, primerjamo kolesu ali črki O in to kolo razdeli črka T v tri dele.

istotako popis dežel kot dodatek h karti; a popis in karta se ne ujemata. O Islandiji pravi: Yselandia je najskrajnejša pokrajina Evrope onostran Norvegije proti severu. Oddaljenejši njeni deli ob obali svetovnega morja proti severu so vedno pokriti z ledom, in morje zmrzne vsled strašnega mraza. V tej deželi živijo zelo veliki in divji beli medvedje, ki zdrobijo led in napravijo vanj velike luknje; spustijo se skozi v vodo in si lovijo ribe pod ledom. Potegnejo jih na led skoz one luknje, nesejo jih na obrežje in živijo od tega. Zemlja je nerodovitna na setvah, izvzemši malo število mest; zato živijo ljudje večinoma od skupička ribištva in lova ter od mesa. Ovce ne morejo bivati tam, zaradi mraza; zato se ubranijo ljudje mraza stem, da se oblačijo v kožuhovino divjih živali, ubitih na lovu. Ljudstvo je zelo rejeno, močno in zelo belo."

Druga vrsta kart so kompasne karte; prvič v Evropi jih omenijo koncem 12. stoletja. Še leta 1258. pravi Dantejev učitelj Brunetto Latini, da ni možno brodariti na njihovi podlagi; kajti magnetna igla ne prinaša nobene koristi, ker je tako zelo slična iznajdbi vrağa. A kmalu se je kompas udomačil, začetkom 14. stoletja so ga gotovo rabili tudi že na Islandiji.

Starejše karte niso bile pripravne za plovbo po prostem morju; takozvani portolani, knjige za brodarenje, so imeli označena samo pristanišča, oddaljenost ob obrežju i. dr.; a ko so spoznali vrednost kompasa, so zamenili oziroma izpopolnili one knjige s kartami. Bile so v rabi pri Italijanah v drugi polovici trinajstega stoletja (to je

NASELBINA IZGNANCEV V SIBIRIJI.

dokazano), a najbrže že prej; zlasti natančne so imeli Genužani, Pizani, na Španskem pa Katalonci. V prvi vrsti so seveda služile trgovini, prometu, zato so posebno minuciozno označene obale Črnega in Sredozemskega Morja ter one Zahodne Evrope, manj natančno pa severne pokrajine. Vendar pa vidimo tudi v tem oziru precejšen napredek, akoravno čitamo še okoli l. 1320. na karti nekega Vesconteja visoko gori na severu: rifei montes.

Kar se tiče severa, temeljijo katalonske kompasne karte na kartah nekega Dalorta iz l. 1325. in nekega Dulcerta iz l. 1339.; morebiti pomenita ti dve imeni enega in istega moža; karte so si tudi zelo podobne. So veliko boljše kakor druge iz prejšnjih let. Prvič vidimo na njih zahodno Irlandije otok Brazil, ki se nahaja na poznejših kartah do 16. stoletja; očitno je to drugo ime za stare „insulae fortunatae“. Na takozvani „Modena-karti“ (okoli 1350) opazimo tudi Islandijo, skupino, obstoječo iz osmih otokov.

Odkritja Normanov na severu, Grenlandijo i. dr. nam pa predoči na karti šele Danec Claudius Clavus Niger (Claudius Claussön Svartho), rojen leta 1388. Njegove karte so prve v Evropi z meridiani in vzporedniki; poznal je Ptolemeja, kojega karte so postale v Zahodni Evropi ravno takrat znane, po neki latinski prestavi. Dve je narisal; druga je bila celi dve stoletji velikega vpliva kot glavni vir za kartografijo polarnih pokrajin. Na prvi je vzhodna obala Grenlandije, na drugi pa tudi zahodna. Sodobnike svoje je imel pa pri tem precej za norca, zlasti glede imenovanja posameznih krajev. Za različne točke in mesta v Grenlandiji od severa proti jugu okoli cele dežele je napravil celo povest, ki se skupno takole glasi: „Živi mož v neki grenlandski reki in Spieldebedh bo nekako njegovo ime;

SAMOJEDI.

več ima na sebi ušivih kožuhov kakor mastne slanine. Od severa sem se ziblje na pesek (izpuščen je subjekt).“

Na neki katalonski kompasni karti iz konca 15. stoletja se prikaže zunaj v Atlantiku zahodno Irlandije in južnozahodno Islandije otok „Illa verde“, pomeni naj seveda „zeleni otok“, torej Grenlandijo; najbrže se je zgodilo s to deželo isto kakor z otokom Brazil in „srečnimi otoki“, pravljice so se je polastile. Ravnotako vidimo potem na drugih kartah „zelene otoke“.

Tudi globi, ki so posnemali karte, nam podajo samo nejasno sliko severnih dežel, tako tudi oni znani Martina Behaima iz l. 1492. Globe so napravljali že Grki, a nanovo uveljavil jih je šele Toscanelli l. 1474.; rekel je, njegova ideja o zahodni poti proti Indiji se pokaže najlažje na globu.

Proti koncu srednjega veka niso več hodili na sever; okoli l. 1390. slišimo pač o potovanju benečanskih bratov Nicolo in Antonio Zeno, a spoznali so, da je ekspedicija izmišljena. Kakor poročata v svojih listinah, je sklenil potovati Nicolo Zeno na svoje stroške; šel je skoz gibraltarsko cesto, mimo Flandrije in Anglije, na neznan obali se je ladja razbila, a moštvo se je rešilo. Norveški podkralj Zichmni, ki je govoril gladko latinski, je Benečana prijazno sprejel, ta je

stopil v njegovo službo, postal poveljnik frizlandskega brodovja — deželo imenuje namreč Frizlandijo — in pomagal Zichmniju iznebiti se norveške nadvlade. Dopisoval je z domačini, tudi z bratom Antonijem, in ta mu je leto pozneje sledil v novo domovino. Nicolo je kmalu umrl. Za časa njuninega bivanja na Frizlandiji (Färöerih) so šli domačini večkrat na Islandijo in Grenlandijo, pa tudi proti zahodu, torej na ameriški kontinent, ki so ga krstili z različnimi imeni, Icaria, Estotiland in Drogeo. O teh pokrajinah je napravil Nicolo Zeno karto, ki jo je poslal Antonio z različnimi spisi umrlega brata vred l. 1405. v Benetke. To karto in rokopise je dala rodbina Zeno poldruho stoletje potem, spoznavši vrednost spisov, izpopolniti in restavrirati, kajti marsikaj se je bilo vsled brezbriznosti izgubilo, marsikaj je bilo raztrgano in nečitljivo. A preiskovanja so dognala, da je vse falzificirano, karta in rokopis. Za karto so rabili predloge nam že znanega Claudia Clava in karto polarnih pokrajin, ki jo je sestavil leta 1539. Olaus Magnus; rokopis naj bi bil pa pokazal svetu, da ni Genuežan Kolumb prvi odkril Amerike, temveč Benečana Zeno, ki sta bila s Frizlandci tam. Kljub temu pa je postalo to delo velikega pomena zato, ker je bodrilo k novim podjetjem, zlasti k iskanju severozahodne pasaže.

NORMANSKA LADJA (gl. str. 106).

Po Nansen: Nebelheim.

KLIC HREPENENJU.

Zložil Josip Lovrenčič.

Rdeče rože maju cvetejo v pozdrav
še v sramežljivem popju ene,
a druge že bohotno razcvetene,
kot bi iz zemlje planil val krvav.

V njih pevec mehkih tajnostnih noči
zaljubljen trubaduri,
ko v sladkotrudni uri
mre serenada, hrepenenje razživi.

O hrepenenje, hrepenenje, čudo čud!
Zahoče se ti: blizu je daljava,
in rado bi: že v zdaj priplava
odbegli čas kot belogrud labud...

Jaz sem do smrti žalosten nocoj,
daj roko, hrepenenje, kakor nikdar hoti,
vse lepe ure mojih dni napoti,
da misli radostne privriskajo s seboj!

